Babtų apylinkių malūnai iki XX amžiaus ketvirtojo dešimtmečio pabaigos

Eligijus Juvencijus Morkūnas, Gražina Teodora Morkūnienė

Šio straipsnio objektas – Bãbtų krašto malūnai, tikslas – apžvelgti jų tipus, raidą, statybos būdus, taršą, sanitariją, darbo saugą; apžvelgti projektus ir projektuotojus, projektų realizavimą. Straipsnyje dėmesys skiriamas ne ekonominiams rodikliams, bet techniniams sprendimams. Naudotasi aprašymo, lyginimo, stebėjimo metodais.

Aprašomo arealo centru paimti Bãbtai, tyrinėtas plotas nuo miestelio centro maždaug 12 km spinduliu. Toks atstumas paprastai įveikiamas važiuojant arkliais be poilsio. Tokiais atstumais išsidėstę Lietuvõs miesteliai ir tai nebuvo per ilgas kelias, renkantis malūną. Į tą plotą patenka keletas miestelių – Panevėžiùkas, Labū́nava, Vandžiógala. Jeigu tuos miestelius imtume tyrinėjamos vietovės centru, tai nuo kiekvieno vėl būtų galima brėžti 12 km spindulio ratą. Klientų aptarnavimo plotai susipintų. Verta priminti, kad iki PPK Vandžiogala ir Labūnava priklausė Babtų valsčiui.

Malūnas, mūsų – kaip ir daugelio šalių tyrinėtojų – supratimu, yra ne tik grūdų malimo, o ir bet kuri kita mechaninė medžiagų perdirbimo įmonė arba tam skirta mašina.

Šaltinių ir literatūros apžvalga

Rašant straipsnį naudotasi archyviniais šaltiniais, publikacijomis, tyrinėjimais, vietos apžiūrėjimais, apmatavimais ir gyventojų apklausa.

Duomenys rinkti iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo, Lietuvos valstybės istorijos archyvo, Kaũno apskrities viešosios bibliotekos retų spaudinių skyriaus, Mokslų akademijos bibliotekos, Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos, Kauno regioninio archyvo, Kultūros paveldo centro fondų, naudotasi publikuotais šaltiniais.

Bene seniausias žinias apie malūnus tyrinėjamame plote randame 2001 m. išleistame šaltinyje „Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.“ Jame minimas Labū́navos dvaro trijų ratų vandens malūnas, malūnas ant Gyniõs upelio prie Pagỹnės dvaro ir du malūnai Vandžiógalos parapijoje. Vizitacijos dokumentams informaciją teikdavo klebonai ir jie subjektyviai vertino, kas verta „įrašyti istorijon“, kas ne. Gretimų parapijų aprašų kruopštumas ir išsamumas skiriasi. Vizitatorius nemini Vilčiatavos (dabar Vilkénų) vandens malūno, priklausiusio Šiukštai, matyt, tada jo dar nebuvo, nes Nevė́žio upė buvo laivuojama.

Daugiausia medžiagos apie malūnus yra Lietuvos centrinio valstybės archyvo 388 fondo 2a apraše. Jame sukaupti tarpukario metų malūnų statybos leidimai, dokumentai, susiję su malūnų ir kitų pramoninių objektų statyba, taip pat grafinė medžiaga – apmatavimo brėžiniai (apimą ir senuosius malūnus, statytus be inžinierių pagalbos) ir naujų malūnų projektai ar senų rekonstrukcijos.

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2017 03 21, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2017 06 27, pirmą kartą paskelbtas 2017 08 02 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje yra LLT:2017-10/68-310/EL.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

Brėžiniuose malūnų mazgai parodyti schemiškai, dažnai neminima, iš kokios medžiagos statoma. Anketose paprastai nurodoma ne malūno statybos, o leidimo išdavimo data. Malūnų projektuotojai kartais pasirašo neišskaitomai.

Žemės ūkio ministerijos Melioracijos departamento 903 fondo 5 apraše saugomos Kauno ir Kėdáinių apskričių vandens jėga varomųjų įmonių vietos apžiūrėjimo žinios, surinktos 1936 m. liepos 2 ir 1938 m. rugpjūčio 8 dienomis (toliau – „Žinios“), ir malūnų niveliacijos žurnalai (toliau – NŽ).

Bene naujausia (nuo 1971 m.) informacija apie malūnus sukaupta vieno iš autorių – E. J. Morkūno – „Lauko užrašuose“. Tai žmonių pasakojimai ir autoriaus stebėjimai bei matavimai.

Nuotraukos taip pat patikimas šaltinis (jei gerai metrikuotos), jos padeda detalizuoti daugelio mazgų vaizdą, kuris brėžiniuose neatsispindi.

Kur stovėjo malūnai, padeda nustatyti ir žemėlapiai – topografinių žemėlapių atlasas „Карты Ковенской, Виленской, Сувалкской губерний и смежных территорий“ (Москва, 1913, ряд XII, лист 3), atspindintis XIX a. pabaigos Lietuvą, kariniai topografiniai, dažniausiai 1:100 000 mastelio, žemėlapiai – lietuviški, rusiški, vokiški, lenkiški. Juose sužymėti vėjo ir vandens malūnai, dažnai kaip orientyrai arba sekyklos, kaip svarbūs kariuomenės aprūpinimo maistu objektai.

A. Andrejevo ir E. J. Morkūno knygoje „Technikos paminklai Lietuvoje: vėjo malūnai“ (Vilnius, 1982) E. J. Morkūnas pateikia malūnų klasifikaciją, aprašo pagrindinius mazgus (paaiškindamas piešiniais ir schemomis), statybines medžiagas, puošybą, malūnų meistrus. Knyga gausiai iliustruota A. Andrejevo nuotraukomis.

Vėjo malūnų tipai pristatomi E. J. Morkūno darbe „Vėjo malūnų tipai ir variantai Lietuvoje XIX a.–XX a. pirmaisiais dešimtmečiais“ (Istorija, XXI (2 sąsiuvinis), Vilnius, 1981, p. 95–112).

Knygos „Sanitarinių įrenginių raida Lietuvoje archeologiniais ir istoriniais duomenimis“ (Vilnius, 2003) autorė Ieva Rėklaitytė pateikia daug faktinės medžiagos, tačiau lyg ir neatkreipia dėmesio, kad XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios projektuose jau žymimos išvietės prie pirčių ir odos fabrikų, dargi nuotekų (nusėsdinimo) valymo įrenginiai.

Arealo geografiniai savitumai

Babtų apylinkės – lygumos, XIX a. gausiai apaugusios nemažais miškais ir miškeliais (Bajėnų, Laukỹnės, Labū́navos, Pakarklė̃s, Bãbtų, Varluvõs, Vandžiógalos, Stankū́nų, Gailiùšių, Sitkū́nų, Karálgirio, Padauguvõs, Naujãtriobių, Žébiškių, Biliū́nų, Saũsinės ir kt.), išvagotos mažais upeliukais. Kai kurie iš tų upeliukų vasarą labai nusekdavo. Taigi sąlygos nepalankios nei vėjo, nei vandens malūnams.

Tyrinėjamu arealu teka lėta, bet vandeninga Nevėžio upė, malūnininkystės požiūriu du reikšmingi kairieji intakai Barùpė ir Gynė̃, sraunus dešinysis – Šùšvė. Daugybė mažų upelių, kurių dabar *in situ* ir net žmonių atmintyje nė žymės nebėra arba jie melioratorių paversti tiesiais grioviais, kaip energijos šaltiniai nebuvo naudojami. Daug jų tekėjo miškais ir krūmynais, kur nebuvo nei kaimų, nei ariamos žemės, nei poreikio malti, tad ir tvenkti. Derlingame Nevėžio slėnyje nuo Nėmuno iki Šùšvės žiočių įsikūrę gatviniai rėžiniai kaimai užaugintą gausų derlių laivuojama upe eksportavo į užsienį, tad ant jos malūnų statyti nebuvo leidžiama.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

XIX a. viduryje į rytus ir vakarus nuo Babtų plytėjo didžiuliai miškai, kuriuose dažniausiais pramoninis vietovardis buvo Būda. To laikotarpio Rusijos topografiniame žemėlapyje[1] pažymėti 37 arealo vietovardžiai su šiuo tikriniu daiktavardžiu. Būdos* laikytos miško darbininkų darbo ir gyvenimo vietomis, kuriose gaminti medienos ruošiniai (rąstai, lentos, malksnos), pelenai, potašas, anglys kalvėms, derva, terpentinas. Gaminiai naudoti vietos reikmėms ir eksportui. Būdos XIX a. viduryje, matyt, dar apsieidavo be vandens jėga varomų lentpjūvių, nes miško gėrybės taip pat buvo plukdomos į užsienį, net į Ángliją. Lyginant minėtą žemėlapį su vėlesniais (XIX pab.–XX pr.), matyti, kaip didėja ariamos žemės plotai, daugėja malūnų, mažėja miškų. Miško eksportui padeda nuo gamtos sąlygų nepriklausoma transporto gysla – geležinkelis (po 800 vagonų per metus)[2]. XX a. vandens malūnų mažėja, daugėja garo ir motorinių. Atsiranda didžiuliai Maleikónių, Stabaunỹčiaus malūnai, kūrenami malkomis, dirbantys be perstojo, du Vandžiogalos garo malūnai. Intensyvėjant avininkystei, prie vandens malūnų kuriamos milo vėlyklos.

Panevėžiuko dvaro vandens malūnas

Spėjamos užtvankos vietos koordinatės pagal „Google“ žemėlapį ~55.139431 ir ~23.836112.

Apie šį malūną, pirmąjį nuo Nevėžio žiočių, žinių mažai. Nepavyko tiksliai nustatyti, kada jis įkurtas. Žemėlapyje, atspindinčiame 1893 m. būklę, malūnas jau pažymėtas[3]. Archyvinė medžiaga rodo, kad PPK išvakarėse malūnas veikė[4], 1913 m. buvo remontuojamas, pradžioje be valdžios leidimo[5]. Įmonė stovėjo kairiajame Nevėžio krante. S. Kolupaila pastebi, kad vandens kritimas ties malūnu buvo labai mažas, *dėl to maža buvo iš jo naudos*[6].

1913–1914 m. remonto metu, atrodo, sutvarkyta užtvanka, į Nevėžio dugną sukalti ąžuoliniai poliai, jie sujungti skersai ir išilgai upės, o tarpai užpildyti stambiais akmenimis. Šiame regione tokia konstrukcija būdavo uždengiama lentomis su nuolydžiu į abi puses. Skersai visą upę būdavo įtaisomas stambus tašas, ant kurio statomi stulpeliai su spyriais. Priešingoje spyriams pusėje upė pertveriama nuimamomis lentomis. Prieš

Panevėžiuko vandens malūnas vokiečių 1914 m. M 1:100 000 žemėlapyje

[1] *Военно-топографическая карта Росийской империи*, 1915, 1:126 000. Žemėlapis iki 1919 m. periodiškai leistas pagal 1846–1863 m. topografines nuotraukas, iš dalies koreguojant 1865–1875 m. topografinėmis nuotraukomis.

* Iškirstose miško vietose pradėjus dirbti žemę, Būdas ėmė keisti viensėdžių ar net kaimų pavadinimai. Kai kada jie jungdavosi, pvz., Babtyno Būda, Klevų Būda, Naujatriobių Būda ir kt. *Red. pastaba.*

[2] Гуковский К. *Ковенский уезд, Памятная книжка Ковенской губернии на 1892 год*, Ковно, 1892. Barkauskas E., Stonys T. *Mažoji Babtų enciklopedija*, Kaunas, 1994, p. 11–12.

[3] *Ковенская и Сувалкская губернии*, XI–15, Ковенский и Владисловавский уезды, 1:84 000, Петроград, 1914, съемка 1893 г.

[4] *KAA*, f. I-473, ap. 1, b. 5051, l. 1–13.

[5] *Ten pat*, l. 1.

[6] Kolupaila S. *Nevėžis. Hidrografinė studija* (toliau – Kolupaila), Kaunas, 1936, p. 83.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

prasidedant potvyniui lentos ir stulpeliai su spyriais būdavo nuimami ir vėl sustatomi jam praėjus. Potvynio metu pralaužtą užtvanką užtaisydavo žabais, akmenimis, o pirmiausia – mėšlu, sumaišytu su šiaudais[7]. Tokios užtvankos buvo statomos Nevėžyje (Pelėdnagiai), Šušvėje, Dubýsoje[8]. Manome, kad panašaus tipo užtvankas turėjo Bajėnų ir Vilkėnų malūnai. Nevėžyje per jas buvo galima plukdyti palaidus rąstus ir sielius, o *per Vilčiatavos malūno užtvanką buvo mėginta keltis motoriniais laivais*[9].

Amžininkai prisimena, kad malūnas buvo trijų aukštų. Vienas malūno šonas stovėjo ant žemės, kitas – vandeny ant polių. Pirmą aukštą potvynio metu apsemdavo. Pastatas buvo surėstas iš sienojų, stogas – skiedrų. Pastogėje buvo įtaisytas stoginukas, o jame – rankomis sukamas velenas. Vyniodamasi ant veleno virvė keldavo iš vežimų grūdų maišus.

Turbinos būta jau prieš PPK10, tik neaišku, ar po malūnu, ar, kaip Bajėnų malūne, priestate. Malūne veikė girnos ir piklius. Kitokių paslaugų neatlikdavo.

Įmonė priklausė *vokiečiui Erkizui*[11]. Archyvinėje medžiagoje[12] randame tikslesnę pavardę – Otonas Arkisas, Juozo sūnus13. Korespondencijoje jis minimas kaip savininkas. Susisiekimo kelių ministerijos Vìlniaus apygardos susisiekimo kelių ir laivininkystės reikalų valdyba 1913 m. spalio 9 d. raštu Nr. 14796 pranešė Kauno gubernijos valdybai, kad be ministerijos leidimo Nevėžio upėje prie Vilčiatavos kaimo remontuojama Panevėžiùko dvaro malūno užtvanka. Valdyba prašė Kauno gubernijos valdžios per vietos policiją patikrinti turimas žinias ir, jei jos teisingos, sustabdyti savavališką užtvankos perstatymą[14]. 1914 m. balandžio 21 d. minėta vilniškė valdyba raštu Nr. 6001[15] pranešė Kauno gubernijos valdybai, kad gavo Šiaulių miestiečio Otono Arkiso prašymą leisti užbaigti Panevėžiuko dvaro, kuris tuo metu priklausė Onai Korevienei, malūno remontą.

Remontą leista baigti su sąlyga, kad nebus atliekama jokių perdirbimų, statoma naujų įrenginių malūno pastate ir užtvankoje. Be to, Arkisui nurodyta per mėnesį gauti apskrities valdybos leidimą malūno veiklai. Policija buvo įpareigota stebėti, ar Arkisas vykdo nurodytas remonto sąlygas.

1914 m. gruodžio 11 d. raštu Nr. 7429 vietos policija pranešė, kad Arkisas gyvenamojo namo ir malūno statinių neremontavo ir neremontuoja, tik rūpinasi gauti Vìlniaus apygardos susisiekimo kelių ir laivininkystės valdybos leidimą malūno veiklai. Pastaroji pranešė Arkisui, kad jo prašymas gali būti patenkintas apygardos inžinieriui apžiūrėjus užtvanką ir malūno išsidėstymą vietovėje. Inžinierius atvyks, jei Arkisas atsiųs kelionpinigius ir dienpinigius. Malūno nuomininkas pinigų neišsiuntė, tad inžinierius neatvyko. Byla, kaip nebeaktuali, uždaryta[16].

Malūno remontas nutrauktas arba dėl prasidėjusio karo, arba išvykus nuomininkui.

1925 m. A. Snarskio vadovaujamas J. Losinskis parengė menzulinę nuotrauką, septyniolikoje planšetų at-

[7] Mykolo Urniežiaus, gim. 1892 m. Gaižuvėlėje, gyv. Kėdáinių r. Gráužių k., liudijimas. Užrašė E. Morkūnas 1971 m.
[8] Morkūnas E. J. Vandens malūnai, *Seredžius*, Vilnius, 2003, p. 889.
[9] Kolupaila, p. 90.
[10] M. Urniežiaus duomenys.
[11] M. Urniežiaus duomenys.
[12] *KAA*, f. I-473, ap. 1, b. 5051.
[13] *Ten pat*, l. 5. Arkiso tautybės šaltinis nenurodo.
[14] *Ten pat*, l. 1.
[15] *Ten pat*, l. 5.
[16] *Ten pat*, l. 12, 13.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

vaizdavo Nevėžio dugno reljefą ir kitus parametrus[17]. Remiantis šiais duomenimis, 1930 m. kilo sumanymas upę iki Kėdainių pritaikyti laivybai. 1932 m. Vilkėnų malūnas, kurio savininke nurodoma Emilija Malonienė[18], buvo nugriautas[19].

Bajėnų vandens malūnas ant Nevėžio

Buvusios užtvankos koordinatės pagal „Google“ 55.169050 ir 23.822233.

Bajėnuose (Bojany, Бояны), 35,6 km nuo Nevėžio žiočių, buvo vandens matavimo stotis. 1927 m. balandžio 9 d. upės debitas buvo 81,3 m^3/sek., vidutinis greitis 0,586 m/sek., baseino plotas 5 491,6 m^2 [20].

Kairiajame krante galu į upę prie pat užtvankos stovėjęs Bajėnų malūnas buvo antras nuo Nevėžio žiočių. Nuo šios įmonės iki Vilkėnų malūno buvo 5 km. *Žemiau Panevėžiuko malūnų nebuvo, nes Nevėžis atliedavo vandenis nuo Nemuno*[21]. Bajėnų malūną taip pat tvindė vanduo, plūstantis iš Nevėžio žemupio[22].

Medinis malūnas[23] buvo išilginto stačiakampio plano, dviejų aukštų (M. Urniežiaus teigimu – 3 aukštų ir metriniu mūro pagrindu[24]), su nemaža palėpe ir gyvenamąja dalimi. Pastato kertės sunertos į nelygias sąsparas, sienos suvaržytos stačiai. Galinėje sienoje du langai, vienas iš jų šešių stiklų. Stogas dvišlaitis, skardinis[25], su kaminu centre ir skydais. Vakarinis skydas apkaltas stačiomis lentomis, jame trys šešiastikliai langai. Prie malūno glaudėsi du priestatai: prie upės, pastato šiauriniame šone – vienašlaitis, vakariniame gale, taip pat prie upės – trisienis turbinai. Turbininės stogas vienašlaitis, su nuolydžiu į upės pusę, šlaito viršaus linija – ties malūno antro aukšto palangėmis. Turbininės aukštis nuo jos stogo šlaito apačios ~4 m. Turbininė stovėjo ant polių, kurie virš vandens iškilę apie 2 m, vakarų pusėje paremti spyriais. Turbininė užėmė apie pusę malūno galinės sienos.

Malūno užtvanka, sukrauta iš akmenų, buvo įstriža upės krantams. Iš nuotraukos nematyti, kad tarp akmenų būtų buvę poliai ar kitos medinės konstrukcijos. Tai pastebi ir Nevėžio tyrinėtojas hidrografas S. Kolupaila. Vandens paspyros aukštis 1,2 m, malūno galingumas 25 AG[26].

Kiti šaltiniai[27] – NŽ ir „Žinios“ – nurodo 1,12 m vandens perkrytį. „Žinios“ prideda pastabą, kad *1937–38 m. V(andens) H(orizontas) buvo apie 0,5 m žemiau užtvankos* ir kad *malūnas dirbo*. Abu šaltiniai nurodo šiuos niveliacijos duomenis: reperis 1: 20,000 m; vandens horizontas aukščiau tvenkinio 15,360 m; užtvankos viršus 15,66 m; vandens horizontas žemiau užtvankos 14,240 m; cok. ž. rp. 19,930 m.

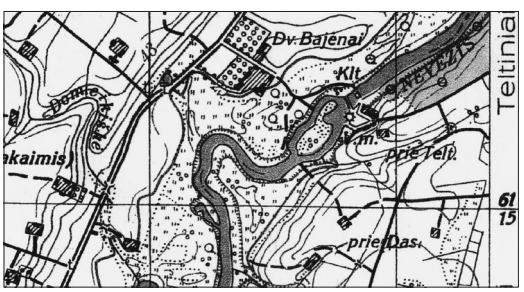

Bajėnų malūnas 1937 m. Karinio štabo karo topografijos skyriaus žemėlapyje

[17] Kolupaila, p. 96.
[18] *Visa Lietuva. Informacinė knyga 1931 m.*, Kaunas, 1932, p. 361.
[19] Kolupaila, p. 96.
[20] Kolupaila, p. 38.
[21] M. Urniežiaus duomenys.
[22] Kolupaila, p. 85.
[23] Malūnas aprašomas iš minimo S. Kolupailos leidinio nuotraukos.
[24] M. Urniežiaus duomenys.
[25] *LCVA*, f. 903, ap. 5, b. 51, l. 22.
[26] Kolupaila, p. 110.
[27] *LCVA*, f. 903, ap. 5, b. 180, p. 1; b. 157, l. 22.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

Bajėnų malūnas. S. Kolupailos nuotr. iš žurnalo „Kosmos“. 1936 m.

1925 m. Bajėnų malūno savininku nurodomas Izraelis Fainas[28], 1931 ir 1938 – Antanas Lopata[29], 1936 – baronas A. Budbergas[30]. „Žiniose“ rašoma, kad Bajėnų malūno savininkas Antanas Lopata gyvena įmonės pastate. Kažkuriuo metu malūną nuomojo Sruolis[31]. Įmonės ir užtvankos vertė – 50 000 Lt.

Malūną suko prieš PPK pastatyta Rygõs fabriko apie 35 AG turbina, bet nenurodyta, kurios firmos. Bene žinomiausios vandens turbinų gamintojos Rygojè buvo „G. Pirwitz ir Co“32, Waldispühl G.33 ir anksčiau veikusi „Ferd. Meyer ir Co“ firmos. Tikriausiai Bajėnuose stovėjo vienos iš šių firmų turbina, galėjusi sukti dvi poras 48“ skersmens girnų, 500/250 mm valcus su visu įrengimu, kruopinę, *zeimerį* (apskritą pjūklą), milvelį (*veliušį*), dinamomašiną. Elektra naudota tik malūno reikmėms[34].

M. Urniežiaus teigimu, malūne veldavo milą, nuo kada – neprisimena. Iš apibūdinimo aišku, kad būta spintinės vėlimo mašinos. Vėlė samdytas gizelis arba pats malūnininkas. *Suveldavo kaip skūrą*. Malūnininkas gyveno pastato pirmame aukšte, o gizelis – savo namuose.

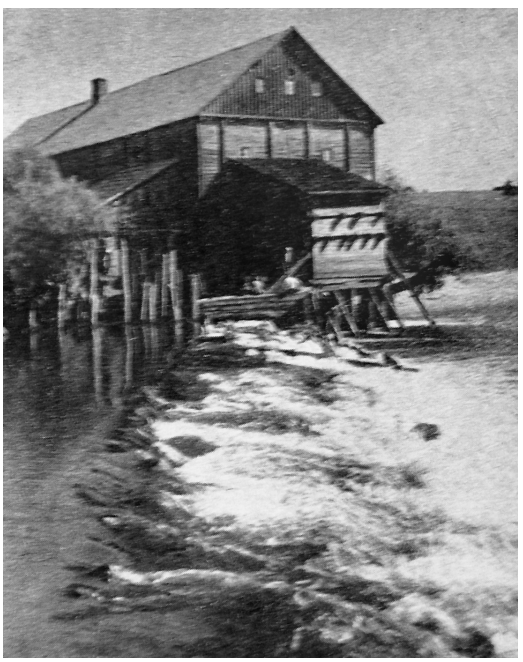

[28] *Visa Lietuva*, Kaunas, 1925, p. 361.
[29] *Visa Lietuva*, Kaunas, 1931, p. 361.
[30] Kolupaila, p. 158.
[31] M. Urniežiaus duomenys.
[32] Gustavo Pirvico (G. Pirwitz) firma žinoma nuo 1877 m. Prieiga internete 2016 04 08: http://historic.ru/books/item/f00/s00/z 0000086/st113.shtml.
[33] Waldispühl G., anksčiau „Ferd. Meyer & Co“, firma – Mašinų fabrikas ir ketaus/metalo liejykla, gaminusi ventiliatorius, radiatorius, transmisijas, vandens turbinas, centrifugas, modernius malūnų įrengimus, šveistus, kruopines. Babtų apylinkėse veikė ne viena šios gamyklos turbina.
[34] *LCVA*, f. 903, ap. 5, b. 180, l. 1; b. 157, l. 22.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

Kokia malūno užtvanka, „Žiniose“ neparodyta, pasitenkinta pastaba, kad yra malūno brėžiniai, kad atsarginės pralaidos ir tilto per užtvanką nėra. Per užtvanką miško medžiaga neplukdoma. Tvenkiniu naudojamasi įsisenėjimo teise. Sutarčių su kaimyninių žemių savininkais nėra, bet nėra ir rimtesnių nusiskundimų. *Užtvanka buvo akmenų ir žabų, buvo ąžuolinių polių prikalta. Polius jungdavo skersai ir išilgai, paskui tarp jų akmenų užkraudavo*[35].

„Žiniose“ pažymėta, kad vandens užtenka dviem poroms girnų sukti. Malūnas tenkina vietos gyventojų reikmes, o kartais jam darbo pristinga. Sausmečiu vandens trūksta, bet pagalbinio variklio nėra.

Remiantis 1925 m. tyrimų duomenimis, buvo numatyta Nevėžį iki Kėdainių pritaikyti laivybai. 1932 m. nugriautas Vilkėnų malūnas, planuota nugriauti ir Bajėnų[36]. Nežinia, kada išardyta užtvanka, bet *1971 m. malūnas dar tebestovi, atrodo, sukamas elektra*[37]. Pagal kitą šaltinį, malūnas, kaip netekęs ūkinės reikšmės, nugriautas 1968 m.[38] 2013 m. dar buvo *išlikę jo pamatai, dantratis, kurio dėl sunkumo aplinkiniai nesugebėjo išgabenti į metalo supirktuvę*[39].

Maleikonių vandens malūnas ant Šušvės

Buvusio malūno apytikrės koordinatės pagal „Google“ – 55,194204 ir 23,837047, buvusios užtvankos – 55,195197 ir 23,840051.

Maleikónių (Malaikoniai, Małojkowicze, Малойковиче, Малыйковиче) malūnas – vienintelis tyrimo plote turėjęs derivacinį kanalą. Apie jį galima sužinoti iš LCVA saugomos įmonės bylos[40], kitų fondų[41], žemėlapių[42] ir vietos žmonių pasakojimų[43].

Malūnas stovėjo Šušvės vingyje prakasto kanalo dešiniajame krante, 2–3 km nuo Nevėžio. M. Urniežius teigė:

Malūnas buvo iš rąstų, kada suręstas – nežinau. Stogas gontinis, pamatai sumūryti iš akmenų. Viename pastato gale buvo gyvenama.

Vanduo prie malūno buvo atvestas grioviu (kanalu). Ant to griovio buvo tiltelis su užtūromis. Pro jas leisdavo vandenį po ratu. Vandens ratą malūnas naudojo ilgai, tik ant galo buvo įtaisyta turbina. Rato, kuris buvo šalia malūno, skersmuo atrodė apie 2–3 m. Užtvanka buvo pastatyta iš akmenų ir polių.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą malūną pirko Pacauskai. Jame buvo 2 girnos ir piklius. Grūdų maišus į prie pastato šono esančią būdelę pakeldavo medinio rato pagalba. Malūne tik máldavo, kitokių paslaugų neatlikdavo. Nugriautas prieš 15 metų (skaičiuojant nuo 1971 m. – *aut.*).

Maleikonių vandens malūno statybai vieta parinkta sumaniai. Šušvės vingio dešiniajame krante prakastas ka-

[35] M. Urniežiaus duomenys.
[36] Kolupaila, p. 144.
[37] M. Urniežiaus duomenys.
[38] Kazėnas J. *Pagynė*, Vilnius, 1990, p. 10.
[39] Kasperavičienė V. Malūnas ūkiui užtikrina nuolatines pajamas, *Mano ūkis*, 2013 02. Interneto prieiga *http://manoukis.lt/mano-ukis-zurnalas/agroverslas/2963-malunas-ukiui-uztikrina-nuolatines-pajamas*.
[40] Pacausko Stasio vandens malūnas Malakonių kaime, Josvainių vls., Kėdainių apskr. *LCVA*, f. 388, ap. 2a, b. 997.
[41] NŽ, Malaikonių vandens malūnas, Šušvė, *ten pat*, f. 903, ap. 5, b. 180, l. 2; Žinios, *ten pat*, b. 158, l. 52.
[42] *Карты Ковенской, Виленской, Сувалкской губерний и смежных территорий*, Москва, 1913, ряд XII, г. Ковенской и Виленской, лист 3, 1:126 000; Vendžiogala, lapas 415, 1:25 000, *Vyr. Štabo Karo Topografijos Skyriaus leidinys*, 1933.
[43] M. Urniežiaus duomenys; Pranciškos Petrauskienės, gim. 1938, gyv. Maleikoniuose, duomenys.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

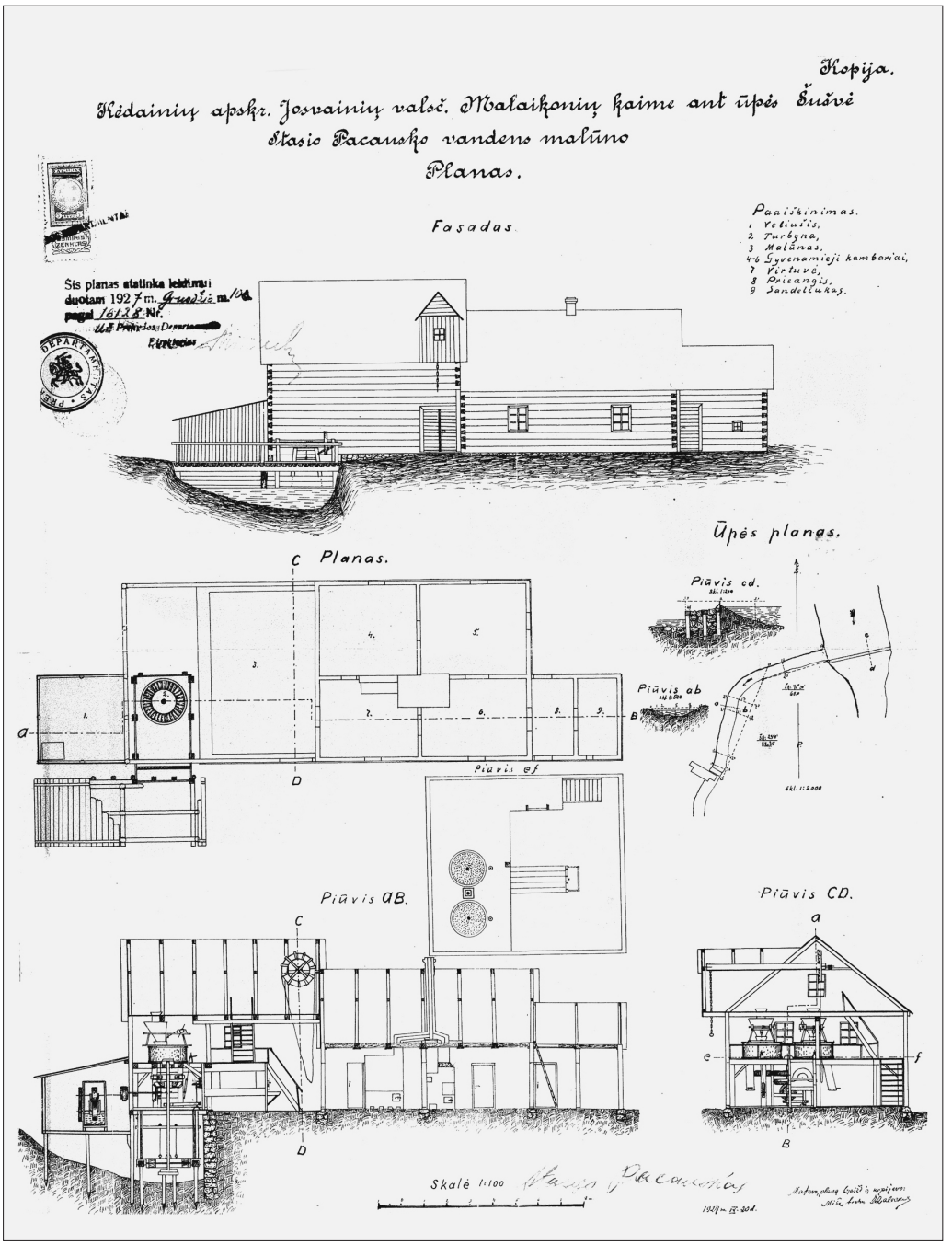

nalas. Į tą patį dešinį krantą – kanalo pradžią įtekėjo nedidelis, bet sraunus bevardis upelis. Šio upelio vanduo, ypač palijus, matyt, buvo panaudotas kanalui platinti. Malūno projekte šis upelis net nepažymėtas. Kadangi upelis į kanalą įtekėjo truputį aukščiau malūno, tai leido pateikėjai Pranciškai Petrauskienei sakyti, kad *tas malūnas ant kokio upeliuko buvo, ne ant Šušvės, tas upeliukas, griovys ten toks į Šušvę nueina*. Aprašytą situaciją aiškiai matome nurodytuose žemėlapiuose.

Maleikonių vandens malūno projektas

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

Dokumentinį malūno aprašo pagrindą sudaro 1927 09 20 miškininkystės techniko I. Zalecko apmatavimo brėžiniai[44]. Jie gan išsamūs ir vertingi XIX a. malūnams pažinti.

S. Pacauskas teigia, kad malūnas statytas prieš 100 metų. Suprantama, kad patyrė perstatymų ir pakeitimų. Jame panaudota medinė vandens turbina, kurios XIX a. pradžioje dar negalėjo būti. Kažkuriuo metu malūno gamybinė dalis paaukštinta. Ar prie malūno buvo kitų sodybinių pastatų, neparodyta. Planelyje neparodytas privažiavimas prie malūno ir reljefas. Detaliai pažymėta užtvankos sandara.

Šušvės užtvanką sudarė trys polių eilės skersai tėkmės. Tėkmės plotis beveik 40 m, užtvankos plotis – 6 m. Kanalo nuo užtvankos iki malūno ilgis – apie 120 m. Einant kanalu pagal tėkmę, prieiname 7,25 m ilgio ir 2,9 m pločio medinį tiltelį. Tame tarpsnyje – trys užtūros vandeniui leisti į turbinos šulinį. Kaip įrengtos užtūros, brėžinyje neparodyta. Tarp tiltelio ir malūno pastato – 0,6 m tarpas.

Atstumas tarp pirmos ir trečios polių eilės 6 metrai. Tarp jų per vidurį sukalta antroji polių eilė. Visi poliai skersai upės sujungti sijomis. Virš pirmosios pagal tėkmę polių eilės įtaisyta lentų užtūra, ji paremta spyrių eile. Prieš pirmąją polių eilę supiltas grunto sluoksnis, žemėjantis tvenkinio link. Tarpai tarp pirmosios ir antrosios, antrosios ir trečiosios polių eilių užpildyti stambiais akmenimis. Tuojau už užtvankos, palei polių eilę, glaudžiai sudėta stambių akmenų, kad mažintų užtvankos išplovimo galimybę. Rentinys, ne taip kaip kitų užtvankų, neuždengtas lentomis.

Malūno pastatas – medinių sienojų, gamybinė dalis dviejų aukštų, gyvenamoji – vieno. Priestatėlio stogas žemes-

Maleikonių malūnas 1914 m. rusų ir 1933 m. lietuviškame žemėlapiuose

„Upės planas“ – situacijos planas ir užtvankos bei kanalo pjūviai

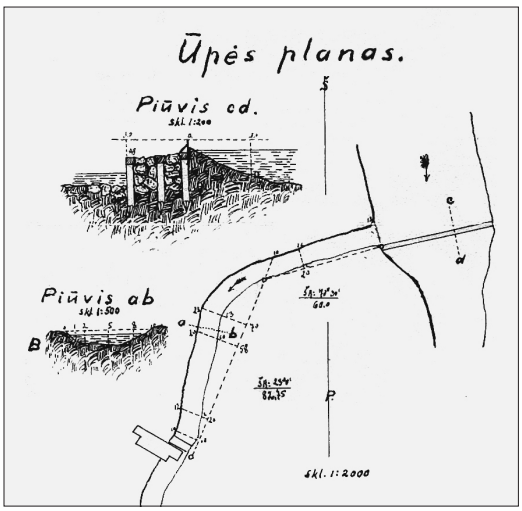

[44] *LCVA*, f. 388, ap. 2a, b. 997. Apie Igną Zalecką ir jo šeimą žr. str.: Škiudaitė A. V. Talentinga Užgirių giminė iš Žvirblinių (p. 1354), Morkūnienė T. Vytautas iš plačiašakės Užgirių giminės (p. 1366) leidinyje *Pašvitinys*, Versmė, Vilnius, 2014.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

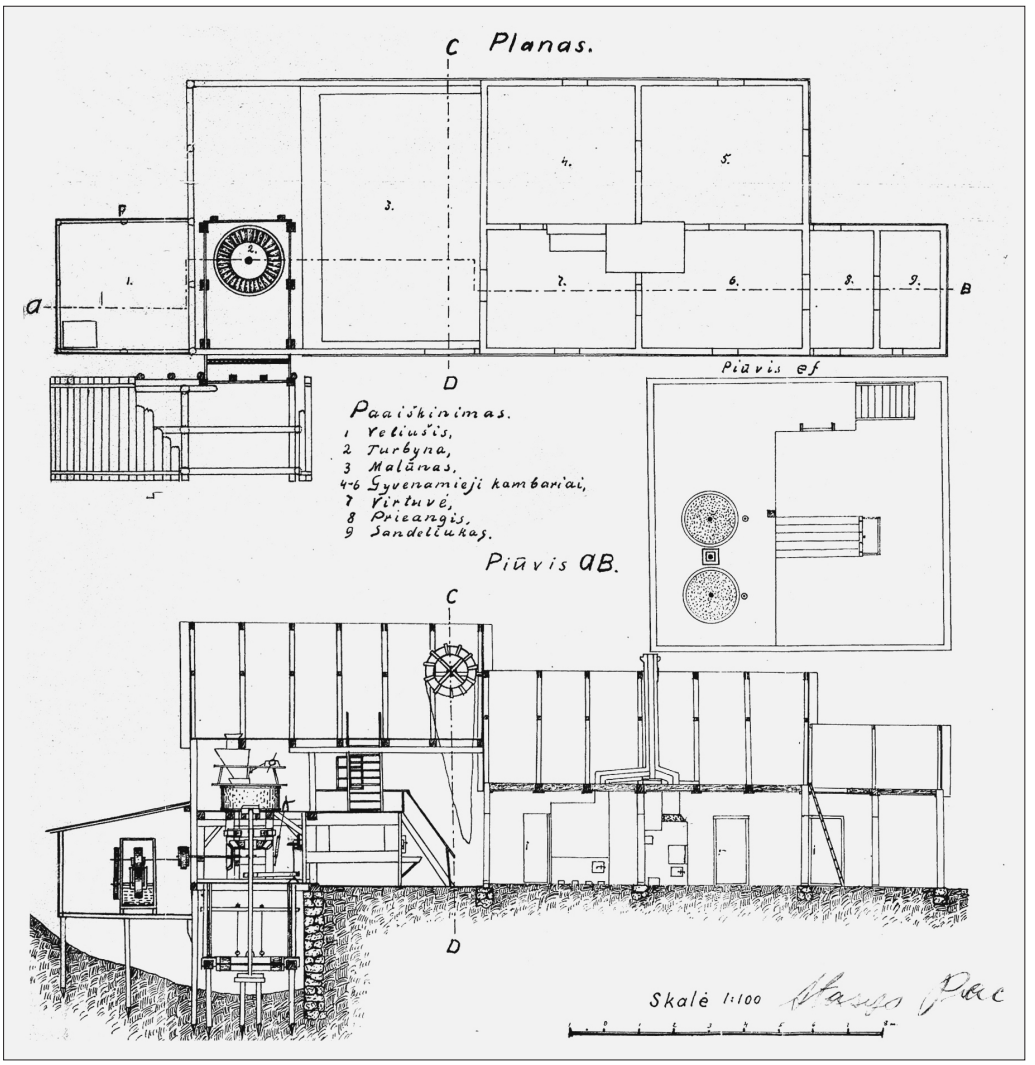

Malūno planas ir išilginis (AB) pjūvis

nis ir už gyvenamosios dalies stogą. Malūno gale – vienšlaitė medinė patalpėlė; kaip ir gamybinė dalis, ji virš kanalo. Virš įėjimo į malūną stoge įrengtas stoginukas grūdų maišams užkelti.

Malūno pastatas pagrindiniu fasadu atgręžtas beveik į šiaurę. Abiejuose pagrindinės dalies (turbininės ir malimo patalpos, gyvenamosios dalies) galuose priestatai: vienas, prie kanalo, – *veliušiui* (milvėlei), kitas – sandėliukas. Bendras pastato ilgis 25,4 m.

Malūno stogo šlaite nuo kelio pusės įrengtas dvišlaitis stoginukas maišų pakėlimo mechanizmui nuo kritulių apsaugoti. Jis išsikiša už malūno sienos plokštumos 1 m, kad būtų galima maišus sukelti į palėpę tiesiai iš vežimo. Užkėlimo mechanizmą sudaro dviejuose guoliuose 5 m nuo žemės atstumu gulintis velenas. Viename jo gale pritvirtinta virvė (ar grandinė), o kitame – žmogaus sukamas medinis ratas. Ant šio medinio 1,5 m skersmens rato išorėje įtaisyto tako uždėta žiedu sujungta virvė. Virvė nuleidžiama iki pirmojo aukšto. Iki pirmojo aukšto nuleistą virvę traukdavo žmogus, ratas sukosi, kitame veleno gale pritvirtinta

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

virvė (grandinė) vyniojosi ant 28 cm skersmens veleno ir kėlė prie virvės prikabintą grūdų maišą.

Tiesiai po stoginuku buvo dvivėrės durys į malimo patalpą.

Plane matyti, kad pastatas susideda iš keturių skirtingo ploto ir skirtingo aukščio dalių. Pirmoji dalis po vienašlaičiu stogu (3,7 × 3,6 m) skirta milo vėlimui; antroji (7,5 × 3,0 m) – turbininė ir malimo (7,5 × 8,7 m) patalpos, abi po dvišlaičiu stogu; trečioji (7,5 × 9 m) – gyvenamoji dalis; ketvirtoji – priemenė ir sandėliukas (3,5 × 3,8 m dydžio, dvišlaičiu stogu).

Gyvenamoji dalis turėjo 4 kambarius, buvo apšildoma dviem šildymo įrenginiais, kurių dūmvamzdžiai suvesti į vieną dūmtraukį.

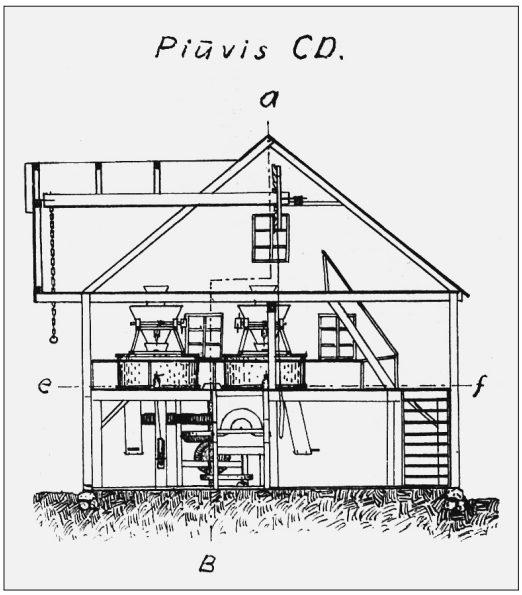

Malūno skersinis (CD) pjūvis

Gamybinė patalpa buvo vienatūrė, 4 m aukščio (iki perdenginio). Perdangos sijos sudėtos skersai malūno. Ant sijų galų įrengtos gegnės, sujungtos stygomis, sudarė pastogę, kurios didžiausias aukštis 3,5 m. Pastaroji grebėstuota ir dengta malksnomis[45]. Didžiąją patalpos erdvės dalį užėmė girnų aikštelė. Jos horizontali plokštuma dalijo tą erdvę į dvi lygias dalis. Patalpą apšvietė vienas 6 stiklų langas pietinėje sienoje ir du 6 stiklų – vakarinėje. Stovėjo dvejos girnos su visa įranga ir piltuvais iš pastogės. Po girnų aikštele – erdvė malūno transmisijai, o žemiau grindų – turbinos šulinys, kurio gylis ~2,10 m, plotis 2,10 m, ilgis 3,5 m.

Šulinyje įrengta namų darbo turbina suko dvejas girnas, milvelį ir piklių. Ji buvo 6,5 AG galingumo ir vargu ar galėjo vienu metu sukti abejas nemažas girnas. Turbinos 1,90 m skersmens ratas buvo pritvirtintas ant statmeno veleno – pagrindinės transmisijos ašies. Ašis, kuri rėmėsi į polinį pagrindą kanale ir siekė girnų aikštelės viršų, 4,9 m ilgio.

Ant transmisijos ašies, 2,8 m atstumu nuo jos galo, įtvirtintas 0,4 m skersmens skriemulys diržinei pavarai. Diržas sūkius perduoda 0,4 m skersmens skriemuliui, įtvirtintam ant stačios ašelės. Ant pastarosios viršutinio galo įtvirtintas kampinis 0,3 m skersmens krumpliaratis, kuris, kontaktuodamas

Malūno kinematinė schema

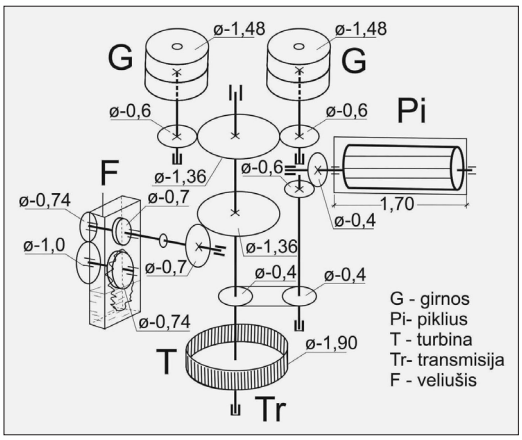

[45] *Ten pat.*

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

su kitu 0,4 m skersmens kampiniu krumpliaračiu, pakeičia ašies sukimosi kryptį į gulsčią, kuri suka pikliaus „cilindrą“ miltams sijoti. „Cilindras“ dažniausiai būna šešiakampis su nedideliu nuolydžiu nuo krumpliaračio žemyn ir sijoja miltus. „Cilindro“ ilgis 1,70 m.

Ant pagrindinės transmisijos ašies 3,6 m aukštyje nuo jos apatinio galo pritvirtintas kampinis varantysis milvelio krumpliaratis. Šio malūno milvelis – tai spintinė milo vėlimo mašina. Ją suka pagrindinis velenas per kampinių krumpliaračių porą, nes būtina pakeisti sūkių perdavimo kampą (milvelis sukamas gulsčia ašimi). Varantysis krumpliaratis 1,36 m skersmens, o esąs ant gulsčios ašies – 0,7 m.

Spintoje ant gulsčių ašių įtaisyti du skirtingo diametro 25 cm pločio mediniai skriemuliai. Viršutinio skriemulio ašis per sankabą prijungiama prie gulsčios ašies, ant kurios įtaisytas minėtas varomasis krumpliaratis, tada pradeda suktis viršutinis milvelio 0,7 m skersmens krumpliaratis. Ant jo ašies už spintos sienelės esantis 0,74 m skersmens krumpliaratis kontaktuoja su kitu, 1 m skersmens, krumpliaračiu, sukančiu medinį apatinį 0,74 m skersmens skriemulį spintoje. Milvelio vidus brėžinyje parodytas pripildytas vandens iki apatinio skriemulio ašies. Milas brėžinyje neparodytas, tačiau žinoma, kad tokio tipo milveliuose pravertas ir žiedu susiūtas milo rietimas leidžiamas tarp besisukančių dviejų medinių plačių velenų, mūsų atveju tarp tų dviejų skirtingo skersmens medinių skriemulių. Tokio tipo milvelių buvo ir daugiau Šušvės upės malūnuose, pvz., Rezgių malūne[46], kuriame buvo Pirvico („G. Pirwitz ir Co“) firmos milvėlė, gaminta Rygoje (dabar ji Lietuvos liaudies buities muziejuje).

Ant pagrindinės transmisijos ašies 0,5 m aukščiau minėto kampinio milvėlio varančiojo krumpliaračio pritvirtintas 1,36 m skersmens spindulinis krumpliaratis, sukantis dvejas girnų verpstes per 0,60 m skersmens krumpliaračius. Verpstės suka viršutinius girnakmenius. Kokie buvo girnakmeniai – akmeniniai ar lietiniai, – byloje duomenų nėra. Girnų kubilo aukštis 70 cm, skersmuo 157 cm, girnų skersmuo 148 cm.

Ant girnų kubilo stovi grūdų įbėrimo mechanizmas. Jo medinis 70 cm aukščio rėmas siaurėja į viršų. Rėmo viršuje įtaisytas sukiojamas velenėlis ir į rėmą įstatytas medinis piltuvas, kurio siaurėjanti priekinė sienelė beveik statmena girnų paviršiui ir sutampa su girnų centru. Kitos trys piltuvo sienelės irgi siaurėja į apačią, tik įžambiai. Į piltuvą grūdai patenka iš pastogėje įrengto *aulo.* Piltuvo apačią dengia mažas piltuvėlis grūdams į girnos *akį* dozuoti. Apatinis piltuvėlis paprastai pakabinamas po didžiuoju piltuvu dirželiais, tačiau brėžinyje jie, kaip ir kitos kratiklio detalės, nedetalizuoti. Parodyta tik, kad apatinis piltuvėlis paristas ilgu dirželiu, kuris apvyniotas apie velenėlį, įrengtą ant rėmo. Velenėliu ir dirželiu reguliuojamas grūdų bėrimo į girnas srautas.

Abejos girnos įrengtos identiškai, tik iš vienų girnų miltai galėjo būti pilami į piklių sijoti. Girnų suleidimas reguliuojamas varžtais. Brėžinyje pažymėti miltų išbyrėjimo *aulai* ir sraigtinis girnų kilnojimo įrenginys.

Brėžinyje pateikti 1:100 skaitmeninis ir linijinis masteliai, spaudas: *Šis planas atitinka leidimui duotam 1927 m. gruodžio m. 10 d. pagal 16128 Nr. Už Prekybos Departamento Direktorių... Mikuckis.* Apskrito antspaudo vidury – Vytis, perimetre

[46] E. J. Morkūno lauko užrašai, 1971 m.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

įrašas: *Prekybos Departamentas*. Brėžinio apačioje: *1927 m. IX. 20 d. Matavo, planą braižė ir kopijavo / Miškų techn. I. Zaleckas*. Ant brėžinio raštingo žmogaus braižu pasirašė ir savininkas Stasys Pacauskas.

Sprendžiant iš apmatavimų ir įrangos matyti, kad malūnas nebuvo prastas. Klausimų lape[47] nurodyta, kad jame dirba vienas vyras, daugiausia malama pavasarį ir rudenį, kai gausiausiai būna vandens.

Bylos „Žinios“ duomenys[48] papildo ką tik minėtą šaltinį, nurodo, kad per dešimtmetį (1927–1938) malūnas ne kažin kiek pasikeitė. Savininko S. Pacausko gyvenamoji vieta nurodoma Gelbėsų (iš tikrųjų Kilbisų) vienkiemis Panevėžiuko parapijoje.

„Žiniose“ nurodoma, kad malūnas veikia maždaug nuo 1908 m., tačiau tvirtai galima sakyti, kad jis stovėjo jau prieš 1871 m., nes pažymėtas žemėlapyje, kuriame dar nėra Liepójos–Romnų geležinkelio[49]. Sakoma, kad visu pajėgumu dirba tik po lietaus; šiaip pasuka tik vieną kurį agregatą – arba girnas statmalai, arba girnas su pikliumi, arba kruopinę. Malūną suko apie 8 AG savadarbė vandens turbina. Toks galingumas turbinai mažokas, net vandens ratai buvo įrengiami 6–8 AG. Nors malūnui stigdavo vandens, tačiau papildomas variklis nebuvo pastatytas. Matyt, įmonė nebuvo nuolat apkrauta darbu.

Duomenys iš niveliacijos žinių: Reperis 1 – 20,000 m; Turbinos skydų viršus 19,620 m; turbinos skydų apačia 17,820 m; vandens horizontas aukščiau turbinos – 19,010 m; vandens horizontas žemiau turbinos 17,480 m; turbinos tiltas 19,970 m; užtvankos viršus 19,075 m; vandens horizontas aukščiau užtvankos 19,035 m; vandens horizontas žemiau užtvankos 17,765 m; vandens horizontas žemiau tilto 17,422 m; debito vidutinis horizontas 17,387 m.

Iš dokumento matome, kad užtvanka neturi pralaidos, virš jos nėra tilto. Per tokio tipo užtvankų viršų buvo galima plukdyti medieną, nors XX a. Šušvė tai nebuvo atliekama. Nurodyta, kad malūno tvenkinys priklauso pagal paprotinę teisę, ginčų dėl užliejamų pievų nėra. Užtvankos horizontas sausinamiems plotams kaimynų žemėse įtakos neturi.

Šis šaltinis nenurodo buvus milo vėlyklos. Ji neparodyta ir malūno schemoje, matyt, jau buvo nugriauta. „Žinių“ schemoje, kaip ir situacijos plane, nepažymėtas mažas upeliukas, atbėgantis tarp aukštų krantų. Kadangi jis į kanalą įjungtas aukščiau malūno, galėjo būti panaudotas ir kaip papildomas vandens šaltinis. Statant malūną stipri, pavyzdžiui, po lietaus, srovė galėjo būti panaudota kanalui gilinti ir platinti. Taip būta statant Lapainiõs malūną Kaišiadorių rajone[50].

Labūnavos dvaro vandens malūnas ant Barupės

Buvusio malūno vietos apytikrės koordinatės pagal „Google“ 55.190197 ir 23.896770.

Labū́navos (Labūnai, Łabunowo, *Лабуново*, *Лабуновъ*) dvaro trijų ratų *šviesiųjų dauggalių fundatorių* vandens malūnas minimas vyskupo Masalskio 1782 m. vizitacijos ataskaitoje[51]. Vienas

[47] *LCVA*, f. 388, ap. 2a, b. 997, l. 7.
[48] *Ten pat*, f. 903, ap. 5, b. 158, l. 52.
[49] *Карты Ковенской, Виленской, Сувалкской губерний и смежных территорий*, Москва, 1913, ряд XII, г. Ковенской и Виленской, лист 3, 1:126 000.
[50] E. J. Morkūno lauko užrašai, 1971 m.
[51] *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.* (toliau *Vyskupo*...), sudarė ir parengė V. Jogėla, Vilnius, 2001, p. 685.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

ratas buvo skirtas paprastam malimui, kitas pikliavimui, o trečias – milui velti. Pažymėta, kad *vasarą retai kada mala,* matyt, dėl vandens stygiaus (net apie Nevėžį rašoma, kad tik pavasarį tinka laivybai, o *vasarą – arkliui iki kelių*[52]), o gal iki naujo derliaus viskas buvo sumalta. Vizitatorius dar pastebi, kad parapijoje *kitų įrenginių, tiek vandens, tiek vėjo, šaltinių, versmių, kad gautume iš jų naudos, – nėra*“[53].

Dvaras ir malūnas priklausė didikui Ignui Zabielai[54], Kauno pavieto vėliavininkui. Labūnavos miestelis buvo gerai tvarkomas, vieškelis prilygo, dabartiniu supratimu, tarptautinei magistralei, kuria buvo patogu susisiekti su Kėdáiniais, Mìntauja, Rygà, Liepója. Per Barùpę (Berupė, Bėrupė, Barupe, Barupia, Borupe, Borupi, Барупе) buvo įrengtas *patogus tiltas, tvarkingas, su turėklais ir tekintomis, raudonai dažytomis baliustromis. Užtvanka prie šio tilto – keliasdešimt rykščių* ilgio, gerai supilta ir prižiūrima*[55].

Nuo 1874 m. dvarą valdė Henrikas Zabiela, bajoras, katalikas. Gautą palikimą sudarė 2 103 dšmt. antros rūšies žemės, 235 dšmt. miško ir malūnas, duodąs 100 rublių pelno per metus[56].

XIX a. pabaigos–XX a. pradžios žemėlapiuose malūnas žymimas vienu vandens ratu, bet jų galėjo būti ir daugiau[57].

1919–1939 m. malūnas su dvaru priklausė Edvardui Budbergui. Savininkas gyveno Labūnavos dvare, o malūnas buvo išnuomotas Mik. Rodai[58]. 1898 m. atliktas malūno remontas. Pastatas be pamato, sienos rąstų, dengtas skarda. Veikė apie 18 AG namų darbo turbina. Ji suko dvi poras girnų – 48“ (122 cm) ir 45“ (114 cm) – ir malksnų pjovimo mašiną su apskritu pjūklu. Malūnas stovėjo kairiajame Barupės krante, galiniu fasadu nukreiptas į tvenkinį, turėjo gyvenamąsias patalpas. Pagal tėkmę aukščiau malūno buvo motorinė.

Apžiūrėjimo metu buvo statomas variklis, nes vandens dažnai nepakakdavo. Ar įmonė nuolat dirbo, nenurodoma, tačiau pasakyta, kad vandens užtenka vienai porai girnų. Vadinasi, antrosios buvo atsargai. Malūnas tenkino vietos gyventojų poreikius.

Užtvanka buvo iš dalies betoninė, joje įrengtos atsarginės vandens pralaidos ir pralaida į turbinos šulinį, bet tilto per jas nebuvo. Upe miško medžiaga neplukdoma, tvenkinio pakrančių savininkų teisės nepažeidžiamos. Įsisenėjusi tvenkinio naudojimo teisė. Dėl pakrantėse užliejamų žemių su savininkais sutarčių nebuvo sudaryta. Pretenzijų turėjo Pakapių kaimo ūkininkai, bet nepagrįstų, nes jų žemės plytėjo aukščiau patvenkimo ribos.

Užtvankos ir malūno bendra vertė nurodyta 15 000 Lt.

PPK vokiečių kariniame žemėlapyje[59] prie Labūnavos ant Barupės maždaug kilometro atstumu pažymėti du vandens malūnai. Apie kitą duomenų rasti nepavyko.

Labūnavos vandens malūnai vokiečių 1914 m. žemėlapyje

[52] *Ten pat*, p. 578–579.
[53] *Ten pat*, p. 684–685.
[54] *Ten pat*, p. 678–679.
* Rykštė – ilgio matas, lygus 4,87 m.
[55] *Ten pat*, p. 684–685.
[56] *Алфавитный список землевладельцев Ковенской губернии по 1-ое сентября 1861 года,* Ковно, 1882, с. 129.
[57] *Карты Ковенской, Виленской, Сувалкской губ. и смежных территорий*, Москва, 1913, 1:126 000.
[58] *LCVA*, f. 903, ap. 5, b. 157, l. 5–7.
[59] *Karte des Westlichen Russlands*, 1:100 000, 1914, N 21 Wilki (Vilkija – *aut.*).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

Pagynės vandens malūnas

Pirmas žinomas Pagỹnės (Poginie, Погини) malūno paminėjimas – vyskupo Masalskio 1782 m. vizitacijos ataskaitoje: *Pagynė – dvaras dauggalio jo malonybės pono Jono Šiukštos, Upytės pavieto žemės raštininko; ten pat, prie Gyniõs, prie dvaro – malūnas.* Pakartotinai pabrėžiama, kad Babtų parapijoje tik vienas malūnas, *jo malonybės pono Šiukštos, prie Gynios upelio <...>, kartu su tvenkiniu prie dvaro, vadinamo Pagyne*[60].

Pagynės vandens malūnas vokiečių 1914 m. M 1:100 000 žemėlapyje

Malūnas stovėjo kairiajame Gynios, Nevėžio intako, krante[61]. Netoli jo, tame pačiame krante, prie vieškelio Babtai–Labūnava žemėlapiuose žymima karčema, o dešiniajame Gynios krante prie vieškelio – Pagynės dvaro koplyčia.

Malūno buvimą žemiau koplyčios patvirtino Pagynės gyventojai ir Antano Morkūno, kuris nuomojosi Pagynės dvarą prieš PPK, sūnus[62].

Vandžiogalos malūnai XVIII amžiuje

Kunigas Tauleris Volčackis[63], Vandžiógalos klebonas, aprašydamas parapiją, nurodo joje esant du malūnus[64]: *vienas Vandžiogaloje, prie Ùrkos upės, jo malonybės pono Kunickio, kitas – Kunigiškių(?) palivarke (w folwarku Księża Wola) jo malonybės pono Kozakovskio, prie Méklos upės*[65].

Tik tiek ir sužinome apie malūnus Vandžiogalos parapijoje. Nieko apie vandens ratus, nieko apie malūnų mechanizmus, ir negalime netgi vietos patikslinti. Labai gaila, kad šiam klebonui malūnai visai neįdomūs, ne taip, kaip Labūnavos klebonui, kuris nurodo ir dvaro malūno ratų skaičių, ir ką jie suko.

Šašių vandens malūnas ant Kiaunupio vokiečių 1914 m. M 1:100 000 žemėlapyje

Vandens malūnai, pažymėti žemėlapiuose

Šaševičių (dabar Šašiũ k.) dvaro malūnas ant Kiaunupio upelio, kairiojo Nevėžio intako.

Vimbarũ malūnas ant Gynios, kairiojo Nevėžio intako.

[60] *Vyskupo...*, p. 574–575, 578–579.
[61] *Karte des Westlichen Russlands*, 1:100 000, 1914, N 21 Wilki.
[62] Romas Klimas, gim. 1954 m., gyvenąs prie buvusios malūnvietės; Janina Čiučiulkienė, gim. 1929 m., gyv. Pagynėje. Užrašė E. J. Morkūnas 2016 01 16; Marijonas Morkūnas, gim. 1908 m., gyv. Kėdainiuose. Užrašė E. J. Morkūnas 1971 m.
[63] *Vyskupo*, p. 810–811.
[64] *Ten pat*, p. 806–807.
[65] *Ten pat.*

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

Vėjo malūnai

Boreko stiebinis vėjo malūnas

Buvusios Bòreko (Borki, Борекъ, Šilėlis) dvarvietės apytikrės koordinatės pagal 1:25 000 žemėlapius[66] ir satelitinį vaizdą iš „Google“ žemėlapio yra 55.130753 ir 23.971198. Vietos gyventojai tą vietą, kur buvo dvaras, vadina Šileliu. Taip vieta pažymėta ir žemėlapyje[67].

Boreko vėjo malūnas vokiečių 1914 m. M 1:100 000 žemėlapyje

Prie buvusio Boreko dvaro, už 1,8 km nuo Vandžiogalos bažnyčios Gelnų kryptimi, stovėjo vėjo malūnas[68]. Jis buvo ketursparnis, su burėmis ir nuimamomis vėjalentėmis[69]. Į vėją sparnai buvo atgręžiami kartu su visu malūnu, kuris sukiojosi tarsi pamautas ant storo stiebo. Malūno išorėje prie užpakalinės sienos (priešingos nei sparnai) buvo laiptai, kuriais į malūną buvo užnešami maišai. Malimo mokestis tada imtas už maišų, kurių nesverdavo, skaičių, tad ūkininkai stengėsi juos kuo pilniau pripilti, nešti buvo sunku. Malūno viduje buvo įtaisytas maišų keltuvas, kuris veikė sukantis sparnams.

Malūnas turėjo dvi poras girnų – vienos paprasto malimo, kitos pikliavimo. Pikliuotus kvietinius miltus šeimininkės naudojo pyragams, o paprasto malimo – duonai ir gyvuliams šerti. Taigi malūnas turėjo būti nemažas, su dvipakope transmisija. Kada jis statytas, gyventojai nežino, tačiau žino, kad priklausė dvarui, o malė žydas nuomininkas[70]. Malūnas nustojo veikęs XX a. trečiajame dešimtmetyje. 1933 m. žemėlapyje[71] jis jau nepažymėtas.

Stankūnų dvaro kepurinis vėjo malūnas

Stankū̃nų dvare buvo kepurinis vėjo malūnas[72], jis pažymėtas žemėlapiuose[73].

Lyginant su Šilelio (Boreko) stiebiniu malūnu, šis buvo modernesnis. Kepuriniai malūnai šiame krašte būdavo aštuonbriauniai, dažniausiai griáutiniai. Griaučiai paprastai apkalti medine stogo danga. Kepurė medinė, joje įrengtas sparninis velenas su medine arba metaline kryžma. Kryžmoje būdavo įverti du posparniai, prie kurių pritvirtinti 4 sparnai su ardeliais. Tradiciškai kepu-

[66] Žemėlapio lapas 415, Vendžiogala, 1:25 000, *Vyr. Štabo Karo Topografijos Skyriaus 1933 m. leidinys*, 1932 m. instrument. rekognoskavimas.

[67] Žemėlapio lapas 1505, Vilkija–Vandžiogala, 1:100 000, *Lietuvos Štabas*, 1937, 1931–1936 m. instrument. rekognoskavimas.

[68] *Karte des Westlichen Russlands*, O–21 Janow a Wilia, 1:100 000, 1914; *Ковенск. и Сувалкск. губ.*, XI–15, Ковенский и Владисловавский уезды, 1914, съемка 1893 г.; *Генеральный штаб РККА*, Карта N–34–36, Вильки, 1:100 000, составлена по 1892–1893 и 1897–1898 г. г., составлено в 1936–1937 г. г. Харьковской карт. части; Karinis topografinis žemėlapis: O–21, Janow n./Wilia, druk i wydanie Wojsk. Instytutu Geograficznego, 1922, reprodukcja z mapy niemieckiej z r. 1915, 1:100 000; 1913 m. vokiškas žemėlapis, 1:200 000, užrašai lenkiški.

[69] Stanislovo Vaitkevičiaus, gim. 1926 m., liudijimas.

[70] *Ten pat.*

[71] Žemėlapio lapas 415, Vendžiogala, 1:25 000, *Vyr. Štabo Karo Topografijos Skyriaus 1933 m. leidinys*, 1932 m. instrument. rekognoskavimas.

[72] Stanislovo Vaitkevičiaus, gim. 1926 m., liudijimas.

[73] *Генеральный штаб Красной Армии*, карта N–34–36–Г, Бобты, 1:50 000, составлена по 1:25 000 литовской карте 1931–1935 г. с использованием материалов на январь м-ц 1941 г.; *Генеральный штаб РККА*, карта N–34–36–Г, Вильки, 1:100 000, составлена по 1892–1893 и 1897–1898 г., составлено в 1936–1937 г. Харьковской карт. части.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

riniuose malūnuose girnos buvo sukamos per dvipakopę krumpliaratinę pavarą. Deja, nebėra gyventojų, kurie galėtų paliudyti, kaip buvo apgręžiama kepurė, ar malūnas buvo su apeigos tilteliu, ar be jo, ar buvo įrengtas vidaus degimo variklis.

Muniškių Jono Šimkaus vėjo malūnas

1910 m. Muniškių kaimas pradėjo skirstytis į vienkiemius. Byloje yra Jono Šimkaus raštas apskrities žemėtvarkos komisijai. Žmogus rašo, kad prieš 4 metus pirko vėjo malūną, kuris jau 15 metų stovi ant tuomet jau mirusio Adomo Gulbino sklypo ir prašo 40 × 14 sieksnių sklypą aplink malūną skirti jam, nes įmonės perstatymas kainuotų apie 1 000 rublių. Tai reikštų visišką bankrotą[73a]. Kaip šis klausimas spręstas, duomenų nerasta. Galimas dalykas, kad tai tas pats vokiečių kariniame žemėlapyje Šašių kaimo teritorijoje pažymėtas malūnas.

Žemėlapiuose pažymėti vėjo malūnai

Lebedžių (dabar Čėkiškės sen.) malūnas kaimo sodybų šiauriniame gale.

Šaravų dvaro (dabar Josvainių sen.) – šiaurės rytinėje kaimo pusėje.

Šaševičių (dabar Šašiaĩ), stovėjęs netoli dabar esančio S. Dariaus ir S. Girėno koplytstulpio.

Garo ir motoriniai malūnai

Artūro Arkiso motorinis malūnas Panevėžiuke

Malūnas įkurtas 1931 m., jo tiksli padėtis nežinoma. Pagal inžinieriaus architekto Boriso Helcermano 1931 m. rugpjūčio 16 d. parengtą projektą, pastatas susidėjo iš dviejų vienodo ilgio – po 10,3 m – dalių: dviejų aukštų malūno ir vieno aukšto gyvenamojo namo. Pastarajame buvo 2 × 4,4 m dydžio laukiamasis. Abiejų dalių stogai dvišlaičiai, dengti malksnomis. Prie malūno buvo prišlieta 4 × 5 m matmenų motorinė, kurioje stovėjo „Deutz“ firmos 30 AG dyzelinis variklis.

Malūno pirmasis aukštas buvo skirtas transmisijai, antrajame stovėjo dvi poros girnų ir piklius, o pastogėje – grūdų piltuvai. Buvo lukštenamos kruopos. Antrą ir pirmą aukštus jungė elevatorius.

Už įmonės buvo lauko išvietė.

Veikė ištisus metus, dirbo du vyrai. Per metus naudota 12 t gazolino, malta iki 100 t grūdų[73b].

Kiek ilgai malūnas veikė, duomenų nerasta.

Korevų garo malūnas Panevėžiuke

Anuprui Korevai 1912 m. mirus, Panevėžiùko degtų plytų ir čerpių įmonę paveldėjo našlė Ona, vėliau ištekėjusi už M. Babiansko. Nuo 1933 m. fabriką perėmė sūnus Bogdanas. Šis gana sumaniai tvarkė įmonę: modernizavo gamybą, siekė didesnio jos rentabilumo. 1935 m. sumanė, kad lokomobilis, aptarnavęs plytų ir čerpių gamybą, galėtų sukti ir girnas. *Aplinkinių gyventojų pageidavimu prie fabriko įsteigiau malūną, kuris malė rupius (gyvuliams), kartinius (razavus) ir pikliuotus miltus*, – prisiminimuose rašė B. Koreva[74].

[73a] *LCVA*, f. 1250, ap. 3, b. 2253, l. 48.
[73b] *LCVA*, f. 388, ap. 2a, b. 1520, l. 3.
[74] Žr. šios kn. p. 1097.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

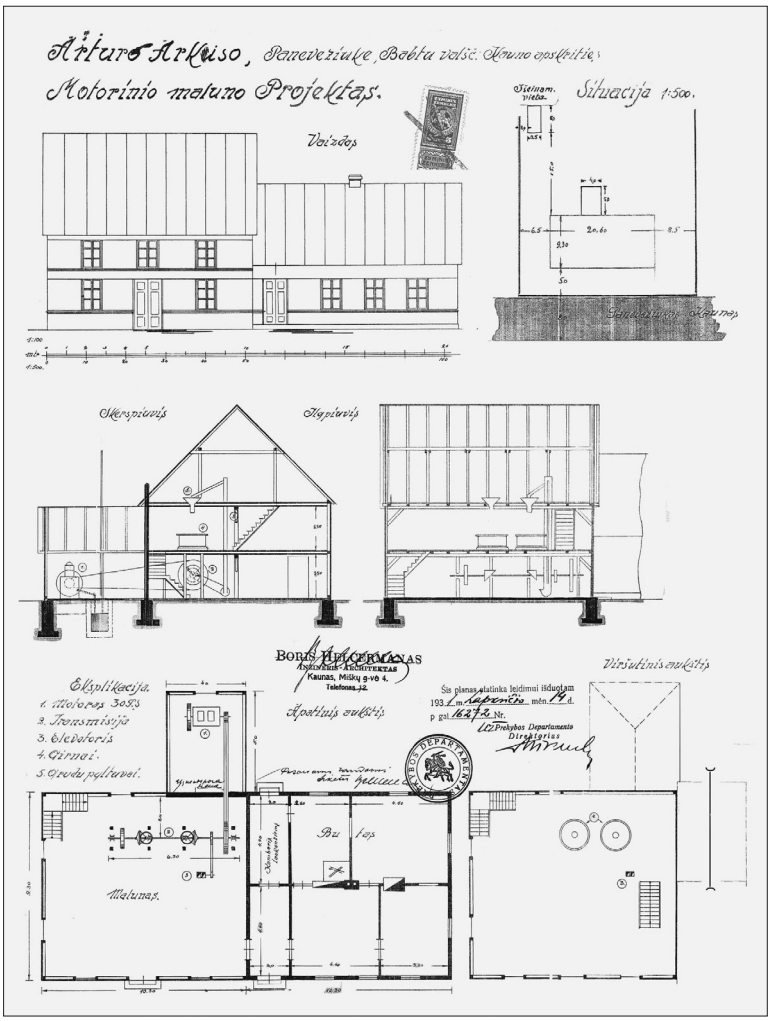

A. Arkiso malūno projektas

Malūnas, paties B. Korevos pasakojimu, *buvo įrengtas senoje mūrinėje plytinės patalpoje, išėmus keletą čerpių džiovinimo šinglų*.*

Tonelio Goreliko motorinis malūnas Vandžiogalos dvare

Buvusios Vandžiógalos (Vendžiogala, Wendzegoła, Вендзягола) dvarvietės apytikrės koordinatės pagal 1:25 000 žemėlapius ir „google“ žemėlapio satelitinį vaizdą yra 55.123629 ir 23.959248.

Šaltiniai: lietuviški XX a. ketvirto dešimtmečio topografiniai žemėlapiai[75] (nors buvo motorinis, žymimas „GM“ – kaip garo malūnas), LCVA byla[76] ir pateikėjo žinios.

Pateikėjas[77] papasakojo, kad malūnas, varomas žibaliniu ar dyzeliniu motoru, buvo įrengtas sename dviaukš-

* *Shingle* (angl.) – skiedra, malksna. Šiuo atveju – medinė lentyna.

[75] Lietuviški topografiniai žemėlapiai: lapas 1505, Vilkija–Vandžiogala, 1:100 000, *Lietuvos Štabas*, 1937, 1931–1936 m. instrument. rekognoskavimas; lapas 415, Vendžiogala, 1:25 000, *Vyr. Štabo Karo Topografijos Skyriaus 1933 m. leidinys*, 1932 m. instrument. rekognoskavimas.

[76] *LCVA*, f. 388, ap. 2a, l. 853.

[77] Stanislovo Vaitkevičiaus, gim. 1926 m., gyv. Vandžiogaloje pasakojimas. Užrašė E. J. Morkūnas, 2016 m.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

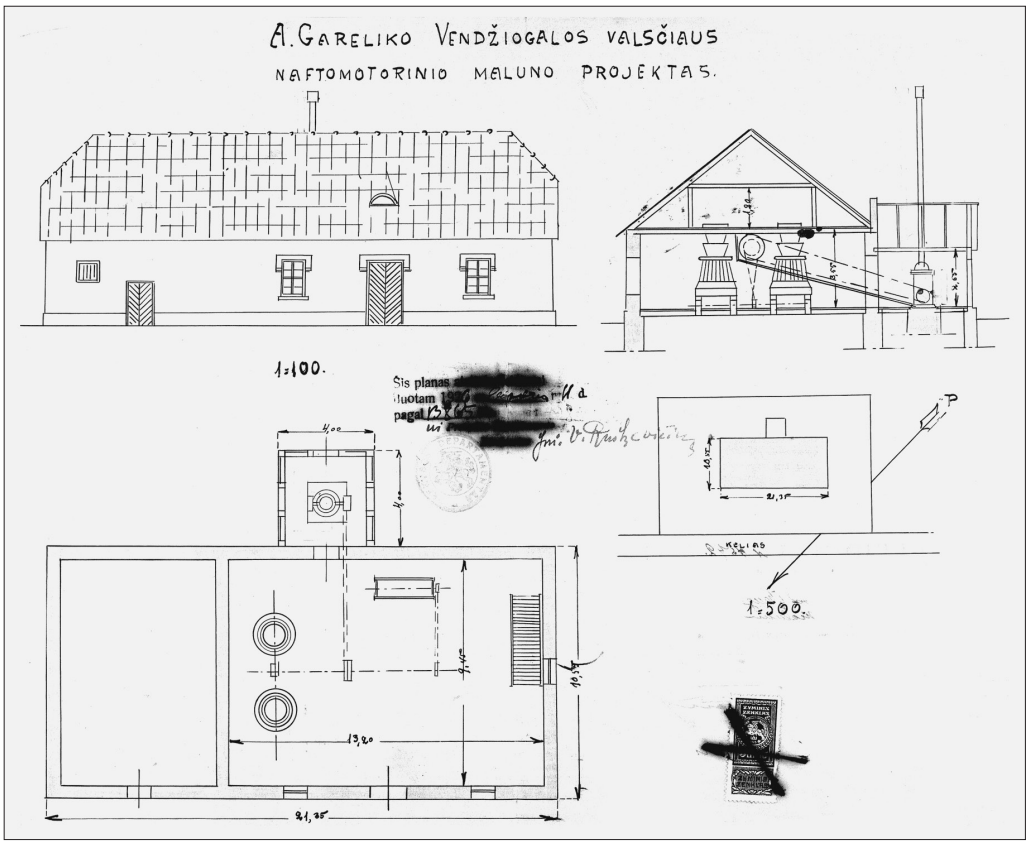

A. Goreliko motorinio malūno projektas

tyje mūriniame dvaro svirne, už Urkos upelio. Tai buvo pirmasis motorinis malūnas Vandžiogaloje. Priklausė Toneliui Gorelikui[78].

Pagal brėžinį, malūno būta vieno aukšto su pastoge, stačiakampio plano, 21,35 m ilgio ir 10,55 m pločio išorėje, su 4 × 4 m motorinės priestatu. Sienų storis – 0,55 m. Šiaurės rytų fasadas – su dvejomis durimis ir 3 langais. Kairėje vienos durys ir nedidelis langelis, dešinėje pusėje – du aštuonių stiklų 1,50 × 1,00 m langai ir tarp jų 2,70 × 1,50 m įėjimo į durys. Pastato galinėje sienoje trečias tokio pat dydžio langas. Virš durų, stogo plokštumoje, skliautinis langelis. Stogas pusvalminis, dengtas čerpėmis.

Malūno aukštis nuo grindų iki perdangos grindų – 3,55 m. Atstumas nuo grindų iki žemės 0,5 m. Pastogės aukštis iki gegnių stygos 1,90 m. Didžiausias pastogės aukštis – 3,9 m. Taigi bendras malūno aukštis – 7,95 m.

Plano kairėje tuščia patalpa, matyt, naudota kaip sandėlis. Ji nuo malūno atskirta kapitaline siena. Malūno patalpoje, kurios grindų plotas 13,20 × 9,45 = 124,74 m^2, yra du girnų stovai ir transmisija, einanti palubėje išilgai malūno patalpos. Ji pritvirtinta prie lubų.

Už malūno užpakalinės sienos įrengtas griáutinis priestatas be lubų motorui. Jo sienų aukštis 2,65 m, o visas

[78] *Informacinė knyga 1934–1935 m.*, Kaunas, 1934, p. 529 (Gorelikas T., Vendžiogala, Kauno g., tel. 10); *Lietuvos telefono abonentų sąrašas 1939*, Klaipėda, p. 376 (Gorelikas, Tonelis, malūno savininkas, Vendžiogala, Kėdainių g., tel. 10). Nors gatvių pavadinimai skiriasi, iš tikrųjų tai ta pati pagrindinė miestelio gatvė.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

aukštis su dvišlaičiu stogu – 4,65. Kapitalinėje sienoje tarp motorinės ir malūno iškirsta 0,25 m pločio anga diržinei pavarai. Šalia angos – 2,1 × 1,0 m dydžio durys į malūną. Priešais šias duris motorinės sienoje 2,0 × 1,0 m dydžio durys į kiemą. Kitose dviejose motorinės sienose – po vieną langą.

Motoras stovi ant masyvaus 1,75 × 1,75 m dydžio pamato, o girnos ant medinės perdangos. (Jei taip buvo iš tikrųjų, grindys turėjo žymiai vibruoti.)

Motoras stačio cilindro. Jo 0,5 m skersmens skriemulys suko varomąjį 0,7 m skersmens transmisijos skriemulį, kuris su dar trimis skriemuliais buvo įrengtas ant pagrindinės maždaug 8 m ilgio transmisijos ašies. Šalia varomojo skriemulio buvo įrengtas laisvai besisukantis kitas tokio pat skersmens skriemulys. Jis naudotas atjungti transmisiją nuo besisukančio variklio.

Aprašyta skriemulių pora buvo transmisijos ašies viduryje, o jos galuose įtaisyta dar po skriemulį. Vienas, 0,5 m skersmens, suko pikliaus 0,3 m skersmens skriemulį, o šis – pikliaus cilindrą. Kito ašies galo 0,4 m skersmens skriemulys per 0,3 m skersmens skriemulį suko prie grindų einančią ašį. Šios horizontalios ašies sūkiai vertikaliai girnų ašiai perduodami sukryžiuojant diržus. Kaip prijungtos girnos, nedetalizuota.

Atstumas tarp motoro ašies ir pagrindinės transmisijos ašies – apie 6,8 m, o tarp pagrindinės transmisijos ašies ir pagalbinės, esančios prie grindų, – 2,25 m. Diržinės pavaros apsauga parodyta tik tarp variklio ir pagrindinės transmisijos. Girnų stovų kubilai ir grūdų bėrimo mechanizmai nedetalizuoti. Grūdai į girnas patekdavo per piltuvus, du iš jų buvo įrengti patalpos lubose. Į juos grūdus supildavo iš pastogės, į kurią patenkama laiptais. Spėtina, kad girnos galėjo būti 1,00–1,20 m skersmens.

Projektas patvirtintas antspaudu, kurio tekstas toks: *Šis planas atatinka leidimui duotam 1926 m. lapkričio 11 d. pagal 13865 Nr. Prekybos Departamento Direktorius.*

Kitoje projekto kalkės pusėje dar pagal Rusijos tvarką atspaustas leidimo trafaretas, užpildytas ranka: „Leidim... Nr. 4542 Kauno apskrities Statybos komisijos nutar... iš 1926 m. *Rugsėjo* mėn. *1* dieną *pil. Gorelikui T. padaryti perremontavimą dėl įrengimo esamame name naftomotorinį malūną sulig šio braižinio. Prieš pradedant ir baigiant statymo darbus šis leidimas turi būti įregistruotas Vietinėje policijoje*. / Statybos komisijos Pirmininkas *parašas* / Inž. / Apskr. Tekn. Inž. *Parašas*“ (kursyvu pažymėtas trafareto užpildymas ranka – *aut. pastaba*). Parašai neišskaitomi.

Byloje esantys dokumentai rodo, kaip klostėsi šio malūno veiklos įteisinimas.

1926 m. rugsėjo 20 d. Tonelis Gorelikas, gyvenantis Vandžiogalos dvare, paprašė Prekybos departamento neatsakyti išduoti *laike 2 savaičių* leidimą veikti jo malūnui, nes jį reikia per dvi savaites pristatyti Vandžiogalos policijos nuovadai. Brėžiniai apsvarstyti Prekybos departamente ir grąžinti taisyti. Departamento direktorius atsižvelgė į Goreliko prašymą ir informavo policiją, kad pataisyti planai atsiųsti Departamentui ir kad Goreliko malūnui leidžiama laikinai, iki gruodžio 1 d., dirbti be nuolatinio leidimo[79].

1926 m. rugsėjo 20 d. T. Gorelikas Prekybos ir pramonės departamentui įteikė ir kitą prašymą – steigti nafta varomą motorinį malūną. Prie prašymo pridėta reikiami dokumentai – brėžiniai ir klausimų lapas. Iš šio lapo[80] sužinome, kad malūnas mūrinis, dengtas čerpė-

[79] *LCVA*, f. 388, ap. 2a, b. 853, l. 10, 11.
[80] *Ten pat*, l. 8, 9.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

mis, jame dvi poros girnų ir piklius. Malūną suko 75 AG *nafto-motoras*. Malūną aptarnvo du žmonės, įmonė dirbo sezoniškai. Deklaruota, kad T. Gorelikas dar turi malūną Kėdainių apskrityje[81].

Kauno apskrities valdyba, pasirėmusi statybos komisijos išvada, malūnui steigti kliūčių nerado[82]. Prekybos departamentas 1926 m. rugsėjo 20 d. nurodė taisytinus brėžinio trūkumus: nesuprantamai parodyta variklio padėtis; motoro padėtis motorinėje neatitinka reikalavimų (per ankšta); priestatas per žemas patogiam motoro aptarnavimui; nepakankamai parodyta transmisija, diržai ir jų apsauga[83]. Leidime Nr. 13865, išduotame 1926 m. lapkričio 11 d., nurodoma, kad Pramonės įmonių projektams peržiūrėti komisijos lapkričio 10 d. sprendimu yra leidžiama G. Tonelio motoriniam malūnui *veikti sulig šio leidimo patvirtintais planais*[84].

Bylos dokumentuose ir informacinėse knygose skirtingai rašomas Goreliko vardas – Tanelis ir Tonelis, o ant brėžinio – netgi A. Gorelikas.

Chajos Gorelikienės garo malūnas Vandžiogaloje

LCVA saugoma byla *Garinio malūno ir lentpjūvės projektas Vandžiogalos kaim. ir valsčiaus / sav. Gorelikienė Chaja*[85]. Joje yra įmonės projektas, leidimas veikti, savininkės susirašinėjimas su valdžios įstaigomis.

Šis malūnas ir lentpjūvė Tonelio Goreliko vardu nuo 1926 m. veikė Vandžiogalos (Vendžiogala, Wędziagoła, Вендзягола) dvaro svirne, kurį iki 1938 m. spalio mėn. buvo išsinuomojęs. Kada ir kodėl malūno savininke tapo Ch. Gorelikienė, duomenų nerasta. 1938 m. pradžioje dvarininkas Voicechas Juškevičius malūninin-kei pranešė, kad sutarties nebepratęs, nes *dvarą su visais esamais jame trobesiais ir kitomis prigulmybėmis* išnuomojo Mejerui Labunovskiui ir Ošerui Keidanskiui, t. y. jos verslo konkurentams.

Ch. Gorelikienė ryžosi verslo nenutraukti ir 1938 m. kovo 24 d. kreipėsi į Prekybos departamentą, prašydama leidimo pastatyti garinį malūną ir lentpjūvę Vandžiogalos pakraštyje. Gegužės mėnesį leidimas gautas. Intensyviame susirašinėjime su valdžios įstaigomis galima įžvelgti ir užkulisinę Vandžiogalos verslininkų konkurencinę kovą. Nuovados viršininkas Kauno institucijoms bandė įteigti, kad gyventojai nenukentėtų, jeigu Ch. Gorelikienės įmonė būtų uždaryta, *nes greta yra daug didesnė toki pat įmonė, varoma lokomobiliu ir kūrenama išimtinai pjuvenomis*, nenorėjo, kad jai būtų skiriama nustatyta norma gazolino (dyzelino), kuris prasidėjus APK buvo taupomas.

Prekybos, pramonės ir amatų rūmai buvo priešingos nuomonės. Jų atstovai nustatė, kad O. Keidanskio ir M. Labunskio malūnas nepajėgus tinkamai aptarnauti visų ūkininkų, jie eilėje kartais priversti laukti po 3–4 dienas. Rekomenduota reikiamą normą gazolino skirti. Šios pozicijos laikėsi ir valsčiaus viršaitis[86]. Galų gale gazolino buvo skirta, bet tik malūno poreikiams. Kaip savininkė sukosi su lentpjūve, neaišku.

Kaip atrodė ir veikė įmonė?

Iš situacijos plano[87] matome, kad malūno sklypas yra stačiakampės tra-

[81] *Visa Lietuva. Informacinė knyga 1922 metams*, Berlynas, 1922, p. 383 („Pelėdnagių vandens malūnas priklauso T. Gorelikui“).
[82] *LCVA*, f. 388, ap. 2a, b. 853, l. 7.
[83] *Ten pat*, l. 5.
[84] *Ten pat*, l. 4.
[85] *LCVA*, f. 388, ap. 2ª, b. 2184.
[86] *LCVA*, f. 388, ap. 2a, b. 2184, l. 5.
[87] *Ten pat*, l. 23.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

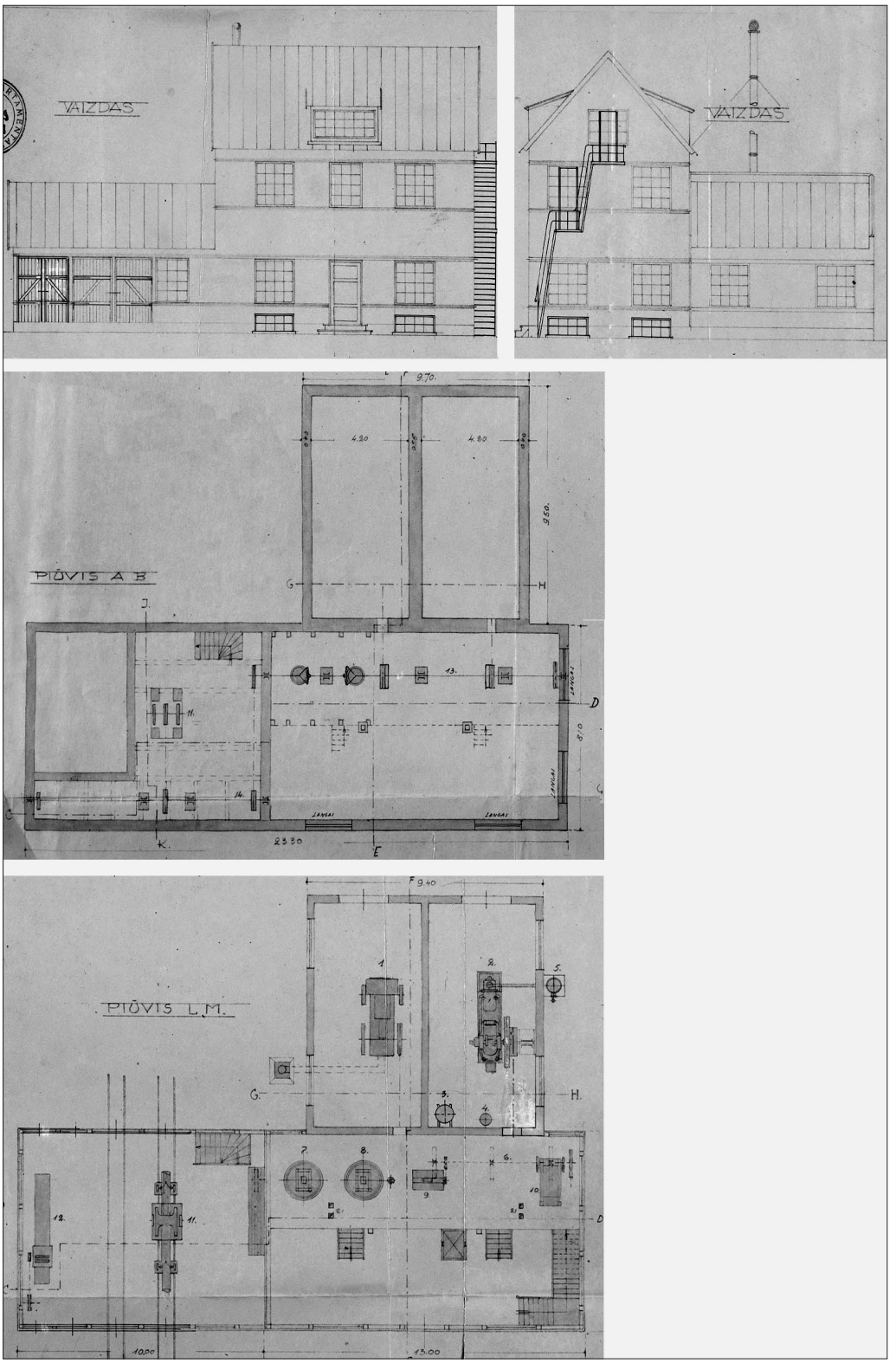

Ch. Gorelikienės garo malūno ir lentpjūvės projekto fragmentai

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

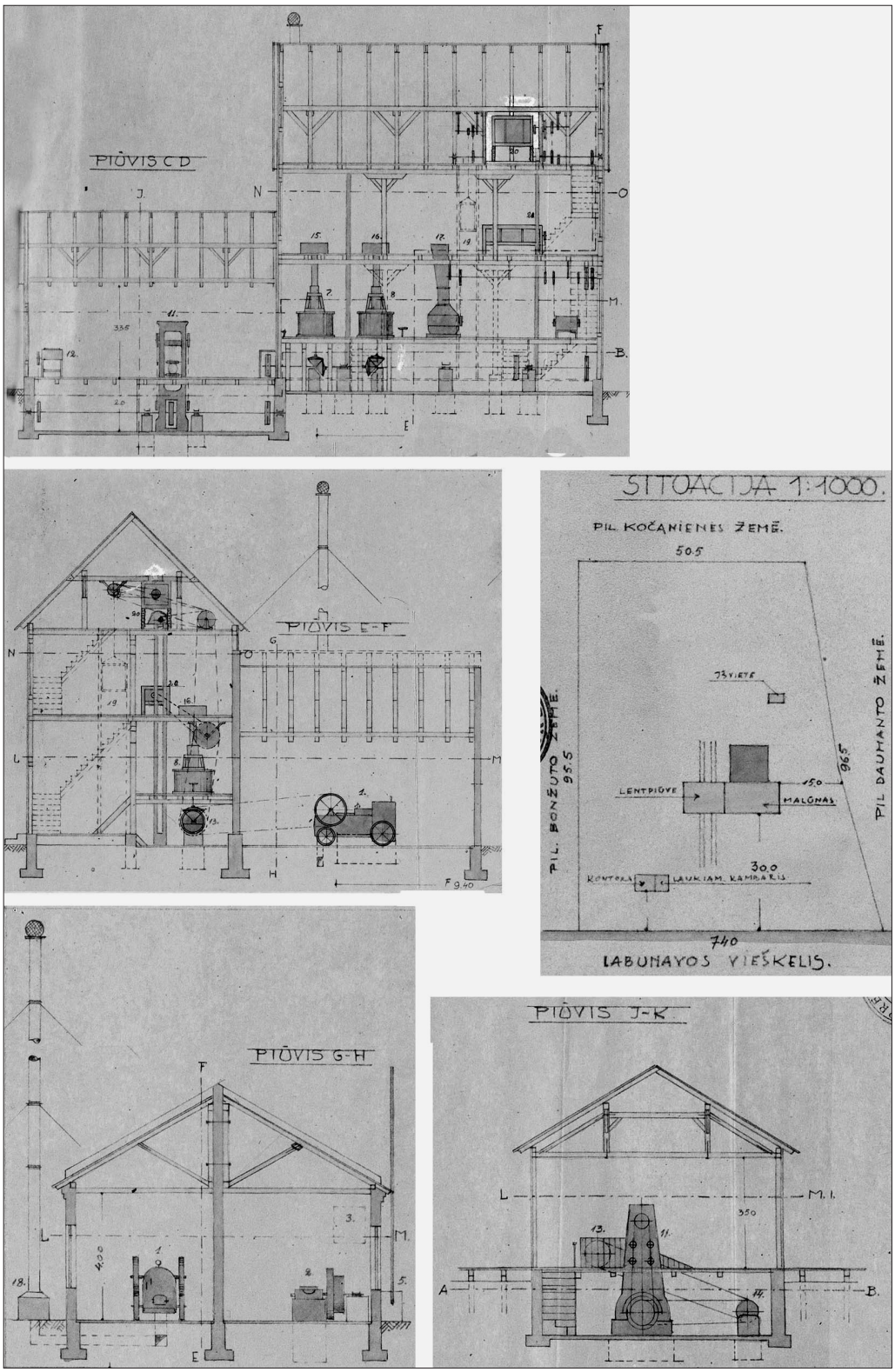

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

pecijos pavidalo, kur 74,0 m ilgio pagrindas ribojasi su Labūnavos vieškeliu, mažasis pagrindas 50,5 m – su Kočakienės, 95,5 m ilgio statinis – su Vonžuto ir 96,5 m įžambinė – su Daumanto žemėmis. Malūnas parodytas 30,0 m nuo gatvės ir 15,0 m nuo Daumanto žemės ribos. Už malūno, sklypo gilumoje, lauko išvietė. Tarp malūno ir vieškelio – kontora ir laukiamasis kambarys.

Malūnas medinis, stačiakampio plano, 13,0 × 8,0 m ploto, griáutinės sąrangos, dviejų aukštų, su ertikine pastoge (sienų aukštis 8 m), šoniniu fasadu į gatvę. Lentpjūvė, priglausta prie malūno šoninės sienos, beveik tokio pat dydžio kaip malūnas. Žiūrint nuo vieškelio, už malūno pristatytas didelis vienaukštis mūrinis dviejų patalpų priestatas (motorinė-katilinė).

Pastato pagrindinis fasadas simetrinis. Antrame aukšte 3 langai, centrinis 12, o kraštiniai po 16 stiklų. Pirmame aukšte abipus įėjimo durų po vieną 16 stiklų langą. Pamato antžeminėje dalyje (cokolyje) abipus įėjimo durų po du 8 stiklų langus. Skardinis stogas dvišlaitis, abiejuose šlaituose po vieną tūrinį 8 stiklų stoglangį.

Šoninio dešiniojo fasado pastogės skyde buvo suprojektuotas vienas 12 stiklų langas. Vėliau jo vietoje įrengtos durys į priešgaisrinių metalinių laiptų aikštelę ir statūs laiptai žemyn, į antrą aukštą, kuriame taip pat 16 stiklų lango vietoje suprojektuotos durys, prie jų laiptų aikštelė ir statūs laiptai iki žemės. Visi laiptai su turėklais. Antrame aukšte dešiniau minėtų įrengtų durų yra 16 stiklų langas. Pirmame aukšte du 16 stiklų langai, po jais cokolinėje dalyje du 8 stiklų langai. Ir šie cokolyje esantys langai, ir minėti priešgaisriniai laiptai malūno dešiniajame šone perprojektuoti vėliau.

Stogas gegninės sandaros, dvišlaitis, jo didžiausias aukštis 4,4 m. Gegnių galai remiasi į sienas, o gegnių vidurys – ant išilgai pastato įtaisytų pagegnių. Stygos įtaisytos po pagegniu abipus stulpų, remiančių pagegnį. Stulpai su „rankutėmis“ ir remiasi į skerssijes. Skerssijės per malūno vidurį paremtos dviem stulpais. Kiekviename aukšte virš stulpo (apkrovai paskirstyti) uždėta antgalvė, paremta spyriais. Stulpai nėra vientisi per abu aukštus, bet vienoje stačioje ašyje nuo pat pamatų. Abiejuose aukštuose kampe įrengti laiptai su posūkiu.

Pirmame aukšte numatyta 4,0 × 12,0 m dydžio girnų aikštelė. Ji yra 1,9 m aukštyje nuo pastato grindų. Ant aikštelės patenkama vieno maršo laiptais.

Girnų dvi poros, jų skersmuo 107 cm, valcai 50 × 25 cm. Yra grūdams valyti mašina, piltuvai, keltuvas, plokščiasietis (*planšichteris*), elevatoriai.

Po girnų aikštele įrengta pagrindinė malūno transmisija, kurią sudaro 12,5 m ilgio ašis su ant jos įtaisytais skriemuliais diržinėms pavaroms ir krumpliaratinėmis pavaromis girnoms sukti. Malūno kinematika parodyta schemoje.

Motorinė-katilinė beveik kvadrato formos, jos siena apie 9,5 m. Stogas skardinis. Katilinėje „Heinrich Lanz“ firmos lokomobilis su 39 dūmovamzdžiais ir prie jo garo katilo registrinė knyga Nr. 2476. Prie katilinės – metalinis dūmtraukis su atatampomis ir kibirkščių gaudykle.

Motorinėje – stacionarus 25 AG motoras „Otto Deutz“, kuro rezervuaras, slėginis indas. Prie motorinės parodytas duslintuvas su viršun išvestu dujų išmetimo vamzdžiu. Katilinės-motorinės šonuose po du 16 stiklų langus, o galinėje sienoje dveji vartai į kiekvieną patalpą.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

Lentpjūvė su obliavimo mašina ir „G. Pirwitz & Co“ gateriu yra vienaaukštė, 10 x 8 m dydžio, jos stogas dvišlaitis, skardinis. Fasade (vieškelio pusėje) dveji mediniai vartai ir 12 stiklų langas. Per abejus vartus skersai patalpos suprojektuoti du geležinkeliukai – medienai į gaterį atvežti ir išvežti pjautinę medžiagą.

Projektą parengė inžinierius R. Dovydėnas, VRM Statybos ir sauskelių inspekcijoje jis įregistruotas 1938 m. kovo 17 d. Prekybos departamentas patvirtino, kad *šis planas atatinka leidimui išduotam 1938 m. gegužės mėn. 21 d.*

Ošerio Keidanskio garo malūnas Vandžiogaloje

Malūno pastatas stovi Vandžiogalos miestelio centre, netoli bažnyčios. Jo koordinatės pagal „Google“ 55.116556 ir 23.959293.

Žinios straipsniui pasitelktos iš LCVA saugomos bylos su brėžiniais[88], pateikėjų informacijos[89] ir apžiūrėjimo *in situ*.

Brėžinyje parodytas malūno situacijos planas, fasadas, pirmojo, antrojo, trečiojo aukštų ir transmisijos „rūmo“ planai, išilginiai ir skersiniai motorinės pjūviai, eksplikacijos. Plane pateikti masteliai, jis turi reikiamus parašus ir antspaudus, atliktas tušu ant blizgios kalkės.

Iš situacijos plano matome, kad stačiakampis 70 m ilgio ir 30 m pločio malūno sklypas galu remiasi į kelią/gatvę Kaunas–Kėdainiai. Sklypo kairėje (žiūrint nuo kelio Kaunas–Kėdainiai į malūną) B. Langmano, iš priešingo šono – P. Labanauskio, toliausiai nuo gatvės – *Skibinauskiaus* žemės. Nuo gatvės iki malūno apie 40 m.

Pastatas, kurio fasadas atgręžtas į gatvę, – medinis, griáutinis, 3 aukštų, su pastoge ir rampa. Ant rampos dvivėriai vartai, abipus jų simetriškai įrengti du langai, 1,50 x 1,40 m dydžio, po 20 stiklų. Tokių langų yra po 3 antrame ir trečiame aukšte. Skardinis stogas gan plokščias, turi tris tūrinius stoglangius su 8 stiklų rėmais.

Malūno pirmas aukštas 13,50 m ilgio ir 13 m pločio. Ant 1,6 m pločio rampos galima užlipti iš abiejų galų laipteliais. Rampos stogelis ant 8 kolonėlių. Iš plano matyti, kad pietvakarinio galo langai tokie pat kaip fasade. Vienas langas yra ir priešingoje šiaurės rytų galinėje sienoje. Du langai priešingose motorinės sienose.

Motorinė 7,5 × 5,0 m dydžio. Visos keturios 0,4 m storio jos sienos raudonų plytų, viena įkorporuota į medinę malūno sieną. Priešingose lauko sienose – po langą.

Malūno griaučius sudaro po 7 stačius stulpus galinėse sienose, 6 stulpai priekinėje; 3 šalia motorinės ir 2 kitapus jos.

Nurodoma, kad malūne yra 3 dviejų transporterių elevatoriai ir 3 vieno transporterio, dvejos valcų staklės, dvi poros girnų (2 stovai), kruopų valymo mašina.

Po pirmojo aukšto grindimis 2,2 m gylyje sumontuota pagrindinės transmisijos ašis, kurią suka motoras diržine pavara.

Antrojo aukšto ilgis 13,65 m, plotis 9,80 m. Palubės viduryje įtaisyta pagalbinė transmisija su 7 skriemuliais, kuri suka elevatorius, grūdų valymo mašiną, miltams maišyti mašinėlę, kruopinę. Įtaisyti piltuvai į dvejus valcus ir dvejas girnas. Patalpos viduryje laiptai į trečią aukštą.

[88] *LCVA*, f. 388, ap. 2a, b. 1272.

[89] Jonas Danielis, gim. 1951 m., Stanislovas Vaitkevičius, gim. 1926 m., Genovaitė Naruševičiūtė, gim. 1932 m.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

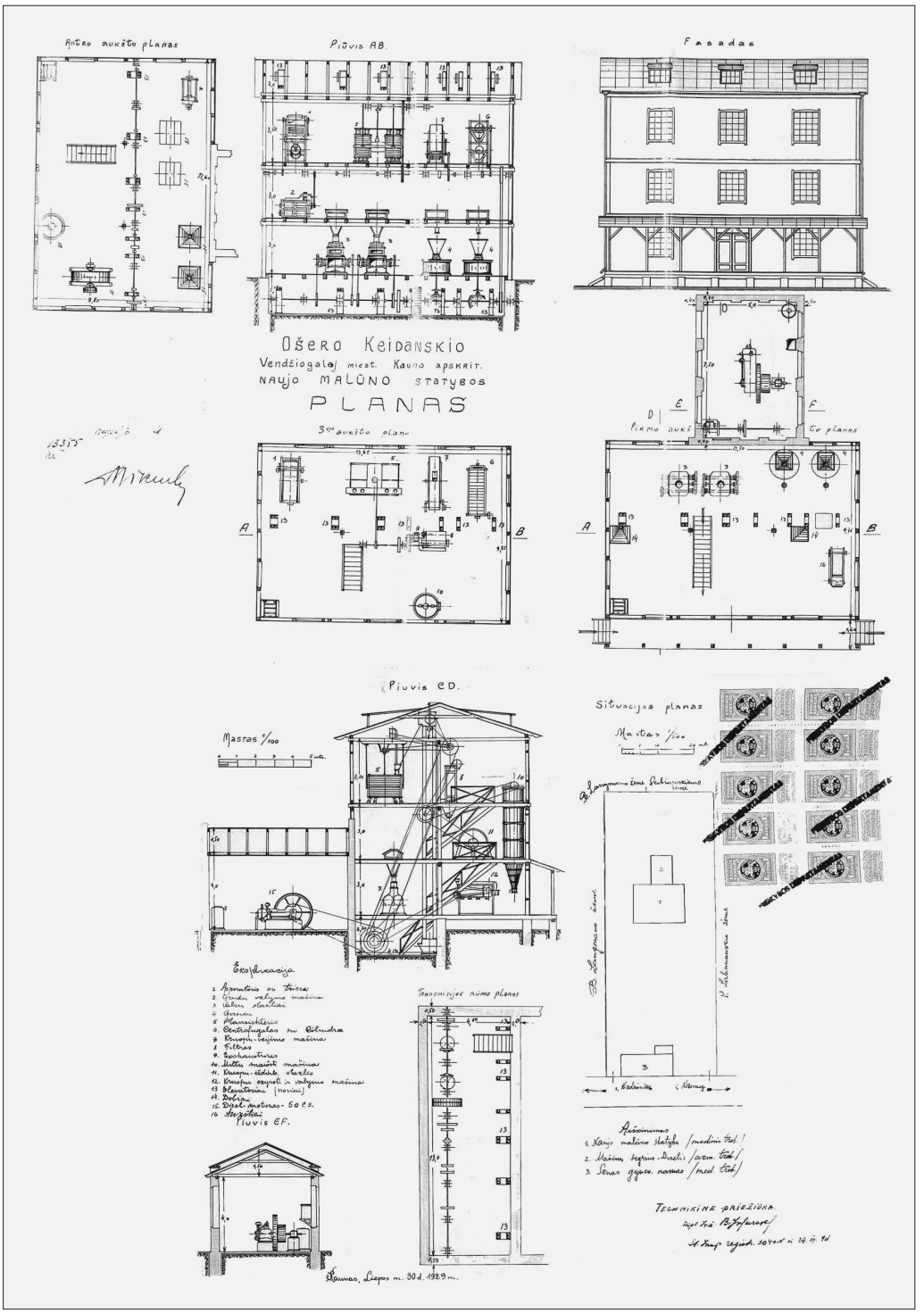

O. Keidanskio malūno projektas.
Atskiri brėžinio elementai sukeisti
vietomis atsižvelgiant į knygos formatą

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

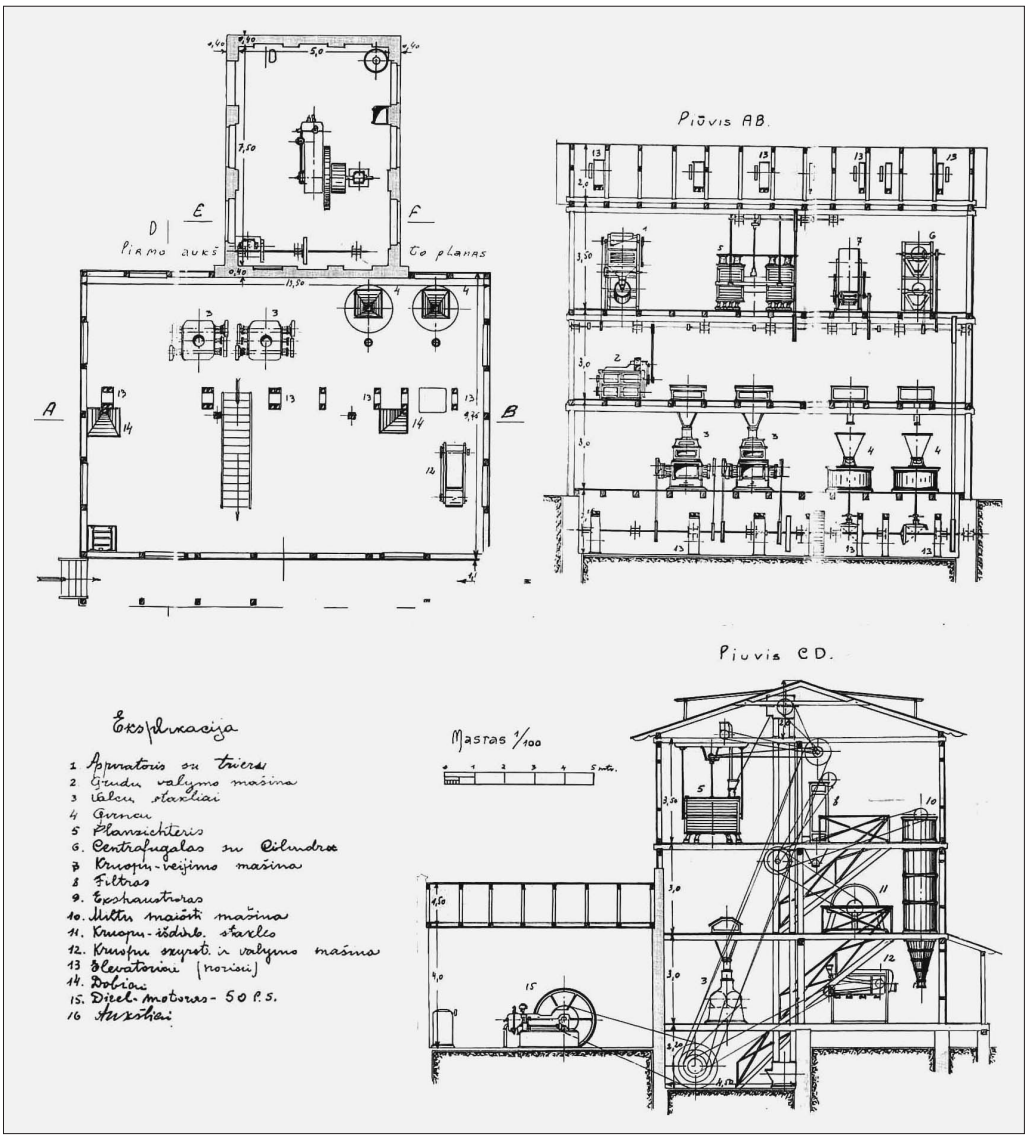

Pirmojo aukšto planas, išilginis A–B ir skersinis C–D pjūviai

Trečiojo aukšto plotas toks pat kaip ir antrojo. Jame elevatorių rankovės, miltų maišymo mašina, ištraukiamasis ventiliatorius ir filtras, aspiratorius su trijeriu, plokščiasietis, kruopų sijojimo mašina, centrifugalas* su cilindru.

Pastogėje įtaisyti visų šešių elevatorių varantieji skriemuliai.

Motorinėje, prišlietoje prie pirmo aukšto iš kiemo pusės, pastatytas 50 AG dyzelinis motoras su gulsčiu cilindru, smagračiu ir skriemuliu plačiadiržei pavarai. Motoras paleidžiamas per slėginį indą. Prie sienos, bendros su malūnu, įtaisyta transmisija su skriemuliais, gaunanti sūkius nuo motoro ir sukanti dinamą. Jos gaminama elektra buvo naudojama ne tik malūno reikmėms, bet ir keliems miestelio namams apšviesti.

Malūno mechanizmų darbą iliustruojame principine kinematine schema,

* Malinio priverstinio sijojimo mašina.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

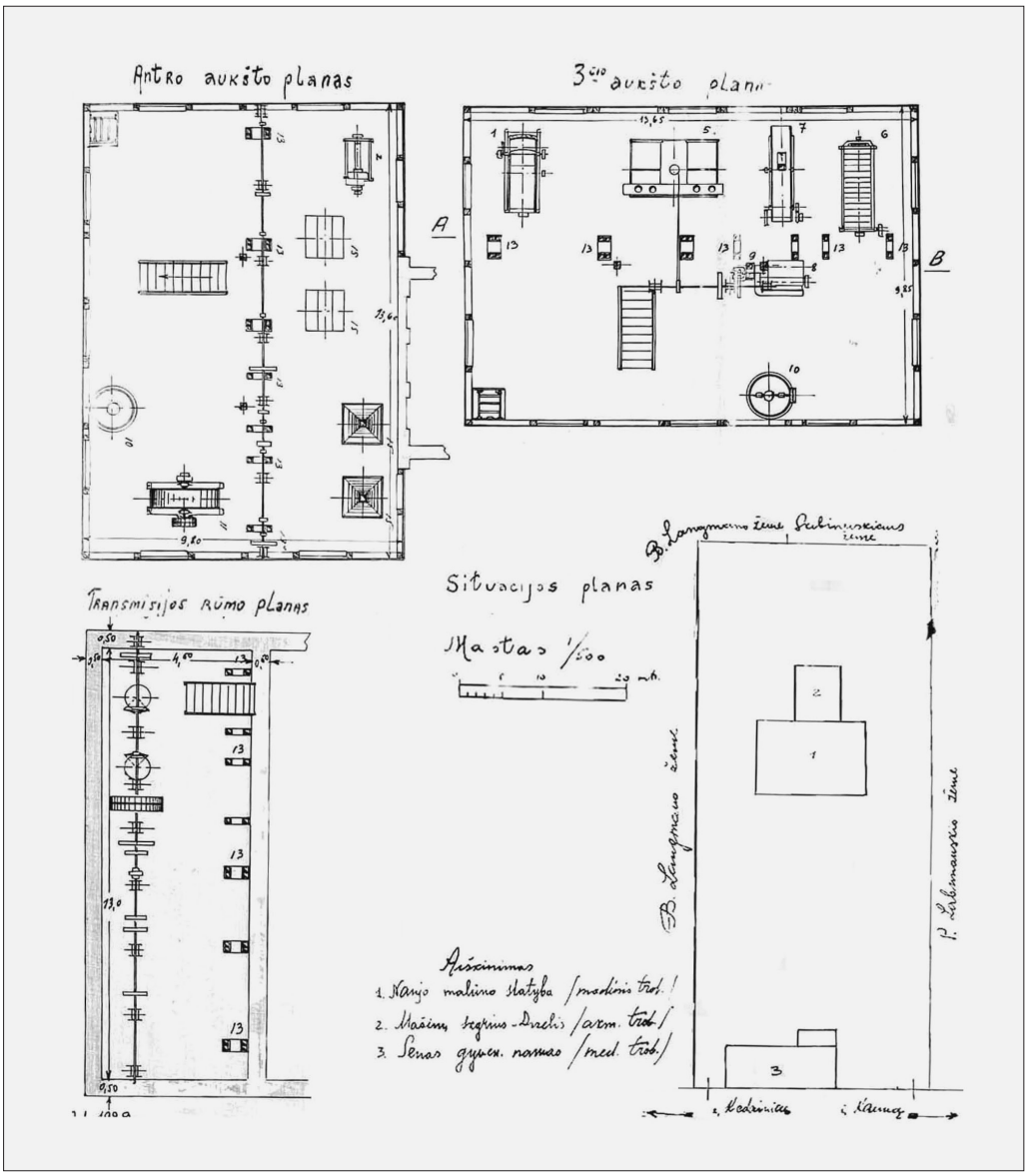

Antrojo ir trečiojo aukštų, transmisijos patalpos ir įmonės situacijos planai

nes ji brėžiniuose nedetalizuota. Mechanizmai schemoje žymimi skaitmenimis skliausteliuose, jie atitinka pažymėjimus brėžiniuose. Transmisijos žymimos didžiosiomis raidėmis, o skriemuliai ir krumpliaračiai – romėniškais skaitmenimis ant kiekvienos transmisijos atskirai. Schemoje skriemulių ir krumpliaračių skersmuo žymimas simboliu U, matuojama metrais. Girnos vienodo skersmens ir žymimos 4 numeriu. Dveji valcai žymimi 3 numeriu. Visi šeši elevatoriai (trys iš jų – su dviem kaušų eilėmis) žymimi 13 numeriu.

Ant stacionaraus dyzelinio motoro ašies įtaisytas 1,0 m skersmens skriemulys. Nuo jo plačiadirže pavara sūkiai perduodami pagrindinės malūno transmisijos A varančiajam 1,5 m skersmens skriemuliui, įtaisytam ant transmisijos ašies beveik per jos vidurį.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

Ant 13 m ilgio pagrindinės malūno transmisijos A ašies, einant iš dešinės į kairę, pirmasis skriemulys A-I yra 0,9 m skersmens, jis suka antrojo aukšto palubėje įtaisytos pagalbinės transmisijos B (ašies ilgis irgi 13 m) 0,9 m skersmens B-I skriemulį. Ant ašies A yra 0,7 m skersmens kampinis krumpliaratis, žymimas A-II, kuris suka 0,8 m skersmens kampinį krumpliaratį ant girnų (4) verpstės (girnakmenis yra 1,20 m skersmens). Antrųjų girnų stovas analogiškas pirmajam (A-III krumpliaratis ir verpstės krumpliaratis, ir girnos, žymimos irgi (4) yra analogiški aprašytiems). A-IV skriemulys – dvigubas, t. y. du vienodo 1,50 m skersmens skriemuliai. Vienas iš jų sukasi ant ašies laisvai, kitas suka pagrindinę malūno transmisijos ašį A. Kietai ant ašies įtvirtintą skriemulį suka 50 AJ motoras (15), kurio varantysis skriemulys yra 1,0 m skersmens, o smagratis – 2,10 m skersmens. Ką suka A-V 1,10 m skersmens skriemulys, malūno brėžiniuose aiškiai neparodyta. A-VI 0,7 m skersmens skriemulys suka 0,6 m skersmens valcų (3) skriemulį. A-VII 0,7 m skersmens skriemulys suka 0,6 m skersmens skriemulį iš kitos valcų (3) pusės. 0,6 m skersmens skriemulys A-VIII suka antruosius valcus (3) per 0,6 m skersmens skriemulį. 0,7 m skersmens A-IX skriemulys suka antruosius valcus (3) iš kito šono per 0,6 m skersmens skriemulį. Išvardyti įrenginiai – girnos ir valcai stovi ant pirmo aukšto grindų.

Pagalbinės transmisijos B ašies, kurios ilgis irgi 13 m, pirmasis skriemulys B-I sūkius gauna nuo A-I skriemulio ir perduoda visiems šios B transmisijos skriemuliams. Skriemulys B-II (0,2 m skersmens) suka miltų maišymo mašiną (10) per 0,5 m skersmens skriemulį. Skriemulys B-III (0,2 m skersmens) suka centrifugalą su cilindru (6) per 0,2 m skersmens skriemulį. Neparodyta, ką suka B-IV 0,2 m skersmens ir B-V 0,2 m skersmens skriemuliai. B-VI 0,9 skersmens skriemulys suka kruopinę (11) per 0,6 m skersmens skriemulį. Kruopinės akmens skersmuo 1,40 m. B-VII 0,6 m skersmens skriemulys per 0,2 m skersmens skriemulį suka kruopų vėtymo mašiną (7).

B-VIII 0,8 m skersmens skriemulys suka pastogėje esančios pagalbinės transmisijos C ašį per 0,7 m skersmens C-III skriemulį.

B-IX 0,2 m skersmens skriemulys per 0,15 m skersmens skriemulį suka grūdų valymo mašiną (2), stovinčią antrame aukšte. B-X 0,3 m skersmens skriemulys suka 0,2 m skersmens skriemulį, sukantį aspiratorių (1). B-XI skriemulio skersmuo 0,2 m.

Grįžtame prie transmisijos C. C-I 0,3 m skersmens skriemulys suka filtrą (8) ir ekshausterį (9). C-II skriemulys, kurio skersmuo 0,2 m, suka elevatoriaus (13) 0,5 m skersmens skriemulį. Visi šeši elevatoriai eina per visus aukštus – nuo pastogės iki pagrindinės transmisijos apačios, nors schemoje pažymėtas tik vienas elevatorius. C-IV 0,4 m skersmens skriemulys suka plokščiasietį (5) per 0,2 m skersmens skriemulį.

Brėžinys ant kalkės atliktas Kaune 1929 m. liepos 30 d.

Malūno įteisinimas toks.

1929 m. rugpjūčio 19 d. Ošeris Keidanskis kreipėsi į Prekybos departamento Pramonės skyrių, prašydamas leisti įsteigti malūną. Pridėjo 2 projekto egzempliorius ir atsakymus į *Klausiamąjį lapą*[90].

[90] *LCVA*, f. 388, ap. 2a, b. 1272, l. 46, 47.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

Kada įkurta įmonė, nenurodyta. Pagrindinis kapitalas – 40 000 litų. Pateikti kiti duomenys, jau aprašyti pristatant brėžinį.

Keidanskis numatė, kad įmonė veiks ištisus metus dviem pamainomis, joje dirbs 2 tarnautojai ir 4 darbininkai.

Kauno apskrities valdyba 1929 m. rugpjūčio 24 d. rašte[91] Prekybos ir pramonės departamentui nurodė, kad malūno statybai kliūčių nėra, jeigu savininkas sustiprins stogo konstrukciją.

Motoriniam malūnui veikiant, O. Keidanskis 1933 m. birželio 9 d. paprašė leisti statyti ir įrengti lentpjūvę. Prie prašymo pridėjo *Klausiamąjį lapą* ir projektą. Dokumentas[92] pavadintas *Pil. Ošero Keidanskio Kauno apskr. Vendžiogalos m. motorinio malūne lentpjūvės pastatymo Projekta*s.

Lentpjūvės statinys trečdaliu šoninės sienos ilgio priglaustas prie 3 aukštų medinio griáutinio malūno pastato.

Lentpjūvės pamatas 12,5 × 8,3 m dydžio. Pamato sienų storis 0,3 m, išskyrus tą dalį, ant kurios stovi ugniasienė. Kadangi pastatas specifinis, tai tokia ir pamato konfigūracija: atskirta erdvė transmisijai, įrengtas gaterio pagrindas. Gaterio apatinei daliai skirta duobė yra 4,0 × 6,0 m dydžio ir 2,3 m gylio. Duobėje įtalpinta ~5 m ilgio transmisijos ašis, lygiagreti su malūno pagrindine transmisija.

Lentpjūvės sienos griáutinės, aukštis 3,2 m, stogas dvišlaitis, jo didžiausias aukštis 3,2 m. Šlaitų nuolydis į gatvę ir į kiemo pusę, o kitoje pusėje įrengta ugniasienė.

Malūno pagrindinės transmisijos vienas 1,0 m skersmens skriemulys išvestas į lentpjūvės mūrinę pamatinę dalį. Jungiasi per diržinę pavarą su lentpjūvės pagrindine transmisijos ašimi, kuri įtaisyta po lentpjūvės grindimis. Ašis guli trijuose guoliuose, jos pirmas, varomasis, ~0,8 m skersmens, skriemulys diržine pavara jungiasi su minėtu malūno skriemuliu. Tarp kitų dviejų atramų ir guolių įtaisytas varantysis 1,1 m skersmens skriemulys, sukąs gaterio 1,0 m skersmens skriemulį.

Lentpjūvės pirmo aukšto viduryje stovi gateris. Pažymėti bėgiai medienai per jį leisti. Atstumas tarp bėgių 0,6 m. Gateris įgilintas 2,3 m, ugniasienė – 1,5 m, o virš stogo iškilusi 0,5 m.

Lentpjūvės stogą remia 12,5 m ilgio taisyklingos trapecijos pavidalo fermos (žr. lentpjūvės pjūvį C–D[93]). Trapecijos aukštis 1,8 m. Atstumas tarp stulpų, laikančių fermos skersinę siją (trapecijos viršutinį pagrindą) – 4 m. Horizontalioji trikampio kraštinė 4 m, įžambinė 4,8 m. Ant tos fermos klojamos 7 m ilgio gegnės per 0,5 m nuo fermos įžambinės. Išilgai šlaito buvo 8 poros gegnių, jos visos sujungtos į bendrą konstrukciją. Stogo danga skardinė. Patalpos aukštis nuo grindų iki fermos 3,2 m. Vartai abiejuose lentpjūvės galuose, 3 × 2,5 m, dvivėriai. Pro juos iki gaterio ir už gaterio eina bėgiai. Abipus abejų vartų 8 stiklų 0,90 × 2,0 m dydžio langai.

Projektą pasirašė inžinierius architektas Boris Helcerman, Kaunas, Miškų g-vė 4, 1933 06 09.

Tvirtinant projektą Prekybos ir pramonės departamentas, Statybos inspekcija turėjo rimtų pastabų, nes jis neatitiko priešgaisrinės apsaugos reikalavimų. Dėl to teko praplėsti įmonės sklypą kaimyno Mejerio Labunausko žeme, pastarasis ėmė figūruoti kaip nuosavybės bendrininkas. Nors būta intensyvaus

[91] *Ten pat*, l. 45.
[92] *Ten pat*, l. 41.
[93] *Ten pat.*

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

biurokratinio susirašinėjimo, gana operatyviai (šių dienų akimis) – 1933 m. liepos 31 d. Statybos inspekcija lentpjūvę statyti leido[94].

1936 m. O. Keidanskis pateikė dokumentus garo mašinai prie malūno pastatyti. Nurodė ir svarbią priežastį, atitinkančią Lietuvos valstybės politiką: *Norima išvengti pirkti iš užsienio gabentą gazoliną ir pereiti ant vietinį kurą, pastačius garo mašinį.* Brėžinyje *Piliečio Ošero Keidanskio Kauno apskr. Vendžiogalos m. prie esamo malūno garo mašinai pastatyti Projektas*[95] pateiktas situacijos planas, fasadas, malūno pirmo aukšto planas, lentpjūvės, motorinės ir naujojo priestato (katilinės) planas, pristatomos dalies pjūvis. Mastelis nenurodytas, bet išorėje priestato ilgis 8 m, plotis – 5 m, viduje atitinkamai 7,0 m ir 4,27 m. Galinėje sienoje – durys. Stacionari garo mašina – priestato viduryje, 2,5 m nuo įėjimo durų. Dar vienos durys parodytos katilinės ilgojoje sienoje.

Priestato ilgosiose sienose, simetriškose išilginės menamos ašies atžvilgiu, yra po du dideliu langu ir vienerias duris. Katilinės galinė siena, besiliečianti prie malūno ir iškylanti virš malūno stogo, parodyta kaip ugniasienė. Stogas, kaip ir motorinės, dvišlaitis, gegninis. Sienų aukštis 4,0 m, lubų nėra. Garo mašina su malūno pagrindine transmisija sujungta plačiadirže pavara.

Katilinės vieta parinkta neracionaliai, nes lentpjūvė, kurios atliekomis kūrenama mašina, yra gana toli. Katilinės priestatas siauresnis už motorinės. Kadangi kaimynai būgštavo dėl gaisro galimybės, papildomai pateikta kibirkščių gesintuvo schema[96].

Projektą 1936 06 27 pasirašė A. Savickas, kurio biuras nurodytas Kaune, Višinskio g-vėje Nr. 6. Prekybos departamentas jį patvirtino beveik po mėnesio – liepos 24 d.

Klausiamajame lape nurodyta, kad tuo metu įmonė per metus sunaudodavo apie 24 tonas gazolino, per dieną sumaldavo apie 50 cnt miltų, o miško medžiagos per metus išpjaudavo už 4 000 Lt.

1938 m. O. Keidanskis vėl rūpinosi įmonės plėtimu – pateiktas *Pil. Ošiero Keidanskio Kauno apskr. Vendžiogalos m. prie esamo malūno garo katilui mūriniam priestatui pastatyti projektas*[97].

Situacijos planas sudarytas masteliu 1:500. Sklypo konfigūracija ir plotas nepakitęs, iš dalies pasikeitė kaimynai. O. Keidanskio sklypas ribojasi su B. Langmano, Skibiniauskio, Langmano ir Raibšteino sklypais. Katilinė priartėja prie galinės sklypo ribos iki 12 m, o atstumas iki Langmano sklypo išlieka 7,7 m. Prie motorinės galo esantį pastatėlį pažymėta „griauti“. Motorinės ir katilinės stogai dvišlaičiai. Motorinės durys vienvėrės, katilinės vartai dvivėriai. Katilinė pailgėjo nuo 8 iki 12,90 m. Šalia ant atskiro pamato atsirado dūmtraukis. Dūmai iš garo katilo į jį patenka lenktu vamzdžiu per požeminę ertmę. Tai turėjo sumažinti oro taršą, gaisro pavojų ir triukšmą. Garo katilas priartintas prie motorinės sienos iki 1,30 m, o galinė išorinė siena pastumta iki 3,5 m. Bendras katilinės plotis 5,4 m. Pasikeitė diržinės pavaros prijungimo vieta pagrindinėje malūno transmisijoje. Motorinėje pakito generatoriaus prijungimas. Jis dabar prijungtas tiesiai prie malūno transmisijos. Parodytas ir siurblio prijungimas prie variklio.

[94] *Ten pat*, l. 15, 16, 30, 36, 37.
[95] *Ten pat*, l. 27.
[96] *Ten pat*, l. 27.
[97] *Ten pat*, l. 17.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

Projektas aprūpintas visais reikalingais antspaudais ir parašais[98]. Jį parengė diplomuoto inžinieriaus architekto Romano Steikūno biuras, Kaunas, Kęstučio g-vė Nr. 9, 1938 m. rugpjūčio 29 d.

O. Keidanskio įmonės plėtra nepatiko kaimynams. 1938 m. birželio 8 d. Prekybos ir pramonės departamentas gavo net du Motelio Sadinsko ir kitų miestelio žydų prašymus[99] uždrausti Ošeriui Keidanskiui ir Mejerui Labunauskui statyti mašiną, kuri gresia visam miesteliui gaisru. Tai buvo žydų bendruomenės vidaus konfliktas.

Skundą tyrė Pramonės departamentas, Statybos komisija, Kauno apskrities policijos vadas, Vandžiogalos policija. Ekspertų komisija lankėsi vietoje ir, pateikus vieną kitą papildomą reikalavimą, įmonei leista veikti. Iš biurokratinio susirašinėjimo, užpildomų anketų apie ją sužinome vis naujų duomenų.

Malūno įstatyminis kapitalas išaugo iki 100 000 litų, bendras įvairių mašinų skaičius – iki 16, šalia 50 AG dyzelinio motoro atsirado firmos „Volf“ 75 AG lokomobilis. Dyzelino per metus buvo sunaudojama 23 t už 7 000 Lt, pjuvenų – 2 000 m^3 už 6 000 Lt. Įmonę, kuri dirbo ištisus metus, aptarnavo 5 darbininkai.

O. Keidanskio įmonės byla įdomi tuo, kad joje saugoma medžiaga apima 10 metų susirašinėjimą su įvairiomis įstaigomis, atskleidžia malūno plėtrą ir galima atsekti, kad per tą laiką biurokratinių struktūrų daugėjo, raštų kalba po truputį gerėjo, statybų priežiūra griežtėjo. Operatyviai buvo nagrinėjami prašymai ir skundai. Vis mažiau statyta nelegaliai, o nelegalios statybos griežtai stabdytos.

Dabartinis buvusio malūno vaizdas aprašomas remiantis jo apžiūra 2015 m. kovo 15 dieną[100].

Medinis trijų aukštų buvęs malūnas stovi atokiau nuo gatvės, atgręžtas į ją pagrindiniu fasadu. Apstatytas įvairiais priestatais, architektūriškai nepatrauklus. Griáutinės sąrangos, apkaltas lentomis stačiai, su medinėmis antsiūlinėmis juostomis. Gegninis dvišlaitis stogas dengtas šiferiu.

Pietrytinio fasado pirmame aukšte 2 užkalti langai, tarp jų vartai į malūną. Antrame ir trečiame aukšte po 3 langus.

Pietų–vakarų ir šiaurės–rytų fasaduose po 2 užkaltus langus kiekviename aukšte.

Pirmąjį aukštą beveik uždengia griautinės sąrangos vienšlaičio stogo priestatas, apkaltas gofruota skarda.

Šiaurės vakarų fasade yra gelžbetoninė ugniasienė su stiklo blokelių langu. Į šią sieną remiasi vienaukštis raudonų plytų priestatas su dvišlaičiu stogu, dengtu šiferio lakštais. Priestato pietvakariniame fasade 4 dideli langai, dabar užmūryti baltomis silikatinėmis plytomis, kiekviename lange palikta tik po tristiklį medinių rėmų langelį. Langų sąramos plytų, pleištinės. Durys į jį užmūrytos silikatinėmis plytomis.

Iš šiaurės rytų pusės šį priestatą beveik per pusę ilgio dengia kitas, trumpesnis, taip pat raudonų plytų priestatas, kurio angos irgi užmūrytos silikatinėmis plytomis, palikti tristikliai langeliai. Stogas irgi dvišlaitis, dengtas šiferio lakštais. Į kiekvieną priestatą patenkama pro beveik vienodo dydžio didelius metalinius vartus.)

Vietos gyventojų[101] teigimu, malūnas malė, valcavo, pikliavo, gateriu ir apskritu pjūklu apdorojo medieną, dar

[98] *Ten pat*, l. 17.
[99] *Ten pat*, l. 15, 16.
[100] E. J. Morkūno lauko užrašai ir nuotraukos, 2015 m.
[101] Jonas Danielis, gim. 1951 m., Stanislovas Vaitkevičius (1926 m.), Genovaitė Naruševičiūtė, gim. 1932 m.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

Šiaurės rytų fasadas. 2015 m.

Pietvakarių fasadas. 2015 m. E. J. Morkūno nuotr.

buvo plėšiamos skiedros stogams dengti. Lentpjūvė ilgainiui nukonkuravo patį malūną. Jos atliekos (pjuvenos, atraižos, lentgaliai ir kt.) naudotos lokomobiliui sukti. Malūną apšvietė savas generatorius.

Po APK malūnas atiteko kolūkiui „Raudonasis artojas“[102], 1953 m. dar malė. Sprogus garo katilui, niekas jo neberemontavo. Lentpjūvė dar ilgai veikė naudodama elektros energiją.

Dabar buvęs malūnas, priklausąs Jonui Danieliui, paverstas sandėliu.

Stabaunyčiaus lentpjūvė ir garo malūnas

Pastato koordinatės pagal „Google“ 55.063623 ir 23.798278.

1931 m. Stabaunỹčiaus (Stabaunyčia, Stabownica, Стабовница) kaime nurodomi 2 technikos objektai, priklausantys Jonui Dranseikai (Drąseika, Dronseika): lentpjūvė ir vėjo malūnas[103]. Pastarasis pažymėtas žemėlapiuose[104], išleistuose prieš PPK. Malūnas stovėjo 56 m aukštyje virš jūros lygio (Nevėžio

[102] *Lietuvos TSR administracinis teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 d.*, Vilnius, 1959, p. 149.

[103] *Visa Lietuva (1931). Informacinė knyga*, Kaunas, 1932, p. 356.

[104] *Karte des Westlichen Russlands*, 1:100 000, 1914, N 21 Wilki.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

slėnis ties ta vieta apie 20 m virš jūros lygio). Kada jis nugriautas, duomenų nėra. Galimas dalykas, kad žinyno „Visa Lietuva“ leidėjai tiesiog įvėlė klaidą, vietoj garo malūno įrašydami vėjo.

Informaciniuose šaltiniuose šis objektas dažniau rašomas *lentpjūvė-malūnas*, taigi galima spręsti, kad lentpjūvė už malūną buvo svarbesnė. Minėta „Visa Lietuva“ garo malūno, kuris jau veikė ne vienus metus, iš viso nemini, Joną Dranseiką pristato tik lentpjūvės savininku.

Apie vietovę ir mus dominančius objektus žinių pateikia „Mažoji Babtų enciklopedija“[105] ir Babtų seniūnijos tinklalapis[106]. Štai dalis jų: Stabaunyčiuje tebėra XIX a. pastatas, vadintas *špikeriu, magazinu*. Jame laikyti aplinkinių žemdirbių javai nederliaus atvejui. Sandėlyje kurį laiką buvusi ir smuklė. Ji priklausė grafams Tiškevičiams, bet nuomodavo žydai. XX a. pradžioje pastatą nupirko du karininkai iš Kauno, o iš jų – J. Dranseika. 1923 m. jame buvo įrengtas malūnas ir lentpjūvė. Pokario metais sovietai įmonę nacionalizavo. Dvi J. Dranseikos sūnų šeimos (Vytauto žmona su vaikais ir Ksaveras) buvo ištremtos į Sibirą, o kitos spėjo pasislėpti. Vytėnų eksperimentinis ūkis pastate buvo įsirengęs stalių dirbtuves ir lentpjūvę. Galingas gateris* galėjo pjauti iki metro skersmens rąstus.

LCVA saugomos dvi Stabaunyčiaus lentpjūvės-malūno bylos[108], pradėtos 1923 ir 1936 m. Tai lėmė 1936 m. įmonę suniokojęs gaisras. Savininkas manė, kad padegimas buvo tyčinis.

1923 m. rugsėjo mėn. J. Dranseika ir Vladas Liugaila, gyvenantys Stabaunyčiaus viensėdy, paprašė[109] leidimo esančiame sename pastate įrengti lentpjūvę ir malūną. Pridėti J. ir Alvyros Dronseikų nuosavybės dokumentai, 3 egzemplioriai brėžinių. Prašymas Prekybos departamentą kažkodėl pasiekė tik 1924 m. kovo 11 d., tačiau labai sparčiai – kovo 22 d. buvo išduotas leidimas įmonei veikti su sąlyga, kad *ugniai atspari siena tarp lentpjūvės ir malūno būtų pakelta virš stogo*[110].

Brėžinys[111] rodo, kad sklypas galu remiasi į Babtų–Kauno vieškelį, šiaurėje ribojasi su Gailiušių bajorkaimio bendra nuosavybe, rytuose – su Gineikos, o pietvakariuose – su Vaišvilos nuosavybe. Lentpjūvė-malūnas stovi fasadu į vieškelį. Sklypo gilumoje lauko išvietė.

Ant brėžinio lapo nurodyti du savininkai: *J. Dronseiko* ir *V. Liugailo*, o klausimų lape[112] – trys *Lietuvos piliečiai*: Vladas Liugaila, Jonas Dronseika ir Stasys Aniulis.

Kiek neįprastai, atskirti tik plona linija, viename piešinyje rodomi du malūno fasadai: vienas *iš fronto*, kitas – *iš kiemo.* Toks vaizdavimas nesuteikia aiškumo, neatitinka malūno plano ir pjūvių.

Sprendžiant iš brėžinio, malūnas buvo dviejų aukštų, dvišlaičiu stogu. Stogas dengtas malksnomis. Pagrindinio fasado pirmame aukšte vieni šalia kitų dveji vartai, o jų šonuose – po langą (vienas užmūrytas ar imituotas). Antrame aukšte vienodais tarpais

[105] Barkauskas E., Stonys T. *Mažoji Babtų enciklopedija*, Kaunas, 1994, p. 44–45, 68.

[106] Prieiga internete http://babtai.puslapiai.lt/index.php/lt/istorija-2/1830-1923-m.

* Šis gateris, amžininkų teigimu, buvo Dranseikos pasididžiavimas: *prieš karą į lentpjūvę atveždavo pjauti metrinius ąžuolus* (1 metro skersmens rąstus) *vos ne iš visos Lietuvos*[107]. Tačiau pagal brėžinius gateris galėjo pjauti 50–60 cm skersmens rąstus.

[107] Ryčio Berūkščio, gim. 1922 m., ir Beno Jackos, gim. 1939 m., liudijimai.

[108] *LCVA*, f. 388, ap. 2a, b. 360 ir 1620.

[109] *Ten pat*, f. 388, ap. 2a, b. 360, l. 3.

[110] *Ten pat*, l. 2.

[111] *Ten pat*, l. 6.

[112] *Ten pat*, l. 5.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

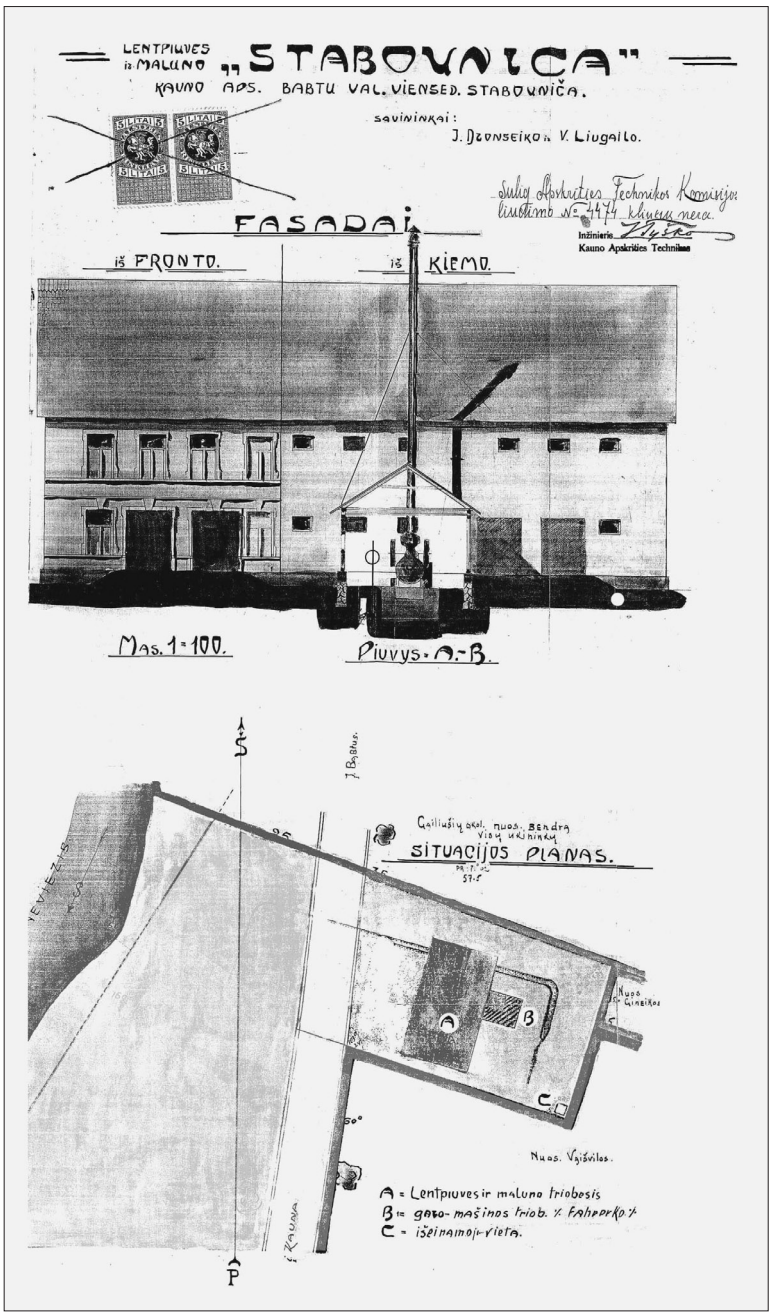

Stabaunyčiaus įmonės fasadai ir situacijos planas pagal 1924 m. brėžinį

įstatyti 3 langai ir vienas užmūrytas ar imituotas. Visi su dekoratyviniais tinko aprėminimais. Visos sienos ir skydas mūriniai.

Iš kiemo pusės pirmajame plane matome vienaaukštę katilinę, kurioje stovi firmos „Fahrer ir Co" 45 AG lokomobilis. Antrojo plano pirmame aukšte 4 langai (2 iš jų išeina į katilinę) ir dvejos durys. Antrame aukšte 6 langai. Visi kiemo pusėje esantys langai bene tris kartus mažesni nei pagrindinio fasado langai.

Malūno su lentpjūve pastatas yra 28,50 m ilgio, 16 m pločio. Priestatas katilinei stačiakampis, ilgosios sienos, statmenos malūno-lentpjūvės pastatui, 8 m

© VšĮ „Versmės" leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

ilgio, trumpoji siena 5,7 m ilgio. Šioje sienoje yra 2,6 m pločio vartai, šalia jų langelis. Vienoje ilgojoje sienoje yra trys langai, kitoje – du. Visos trys katilinės sienos – raudonų plytų fachverkas. Priestato stogas dvišlaitis, dengtas malksnomis.

Katilinės dūmtraukis metalinis, su atatampomis ir kibirkščių gesintuvu. Dūmtraukio aukštis nuo lokomobilio apie 12 m.

Stogui panaudotos 23 poros gegnių. Jų poros pastatytos ant apatinių pagegnių, gulinčių ant išilginių sienų. Kad gegnės neišlinktų, po jomis beveik per vidurį kiekviename šone įrengtos pagegninės sijos, paremtos 6 stulpais su „rankutėmis“. Stulpų pagrindai remiasi į skerssijes.

Pirmo aukšto perdenginys trijų tarpsnių, kiekviename tarpsnyje išilgai pastato įrengta 10 sijų. Taip sudarytas ir antro aukšto perdenginys. Panašiai įrengtos ir grindys.

Malūno-lentpjūvės pastatas trijų patalpų, kiekvienos plotis 3,6 m. Pirmoje, lentpjūvės, patalpoje parodyti gateris ir ties pertvarinės sienos viduriu – apskritas pjūklas. Pjaunama mediena prie gaterio patekdavo pro vienus vartus, o lentos išleidžiamos pro kitus (į kiemą). Bėgiai brėžinyje neparodyti.

Vidurinėje patalpoje stovėjo piklius. Šios patalpos antrame aukšte ant pakylos (ant jos užlipama laipteliais) parodytas vienerių girnų stovas, nors anketoje minimos dvejos girnos. (Paprastai vienos būna statmalai, kitos – pikliavimui). Trečioje patalpoje neparodyta jokia įranga.

Lentpjūvės gateris ir visos įmonės pagrindinė transmisija įgilinti žemiau grindų lygio. Į šią duobę nusileidžiama laipteliais. Malūno pagrindinė transmisija eina išilgai malūno. Lokomobilis mechanizmus suka per diržines pavaras

Neaišku, kaip į antrą aukštą patenka grūdai, nes brėžinyje nėra nei keltuvo, nei elevatoriaus.

1936 m. rugsėjo 30 d. tamsos metu Stabaunyčiaus įmonėje, kuri nebuvo apdrausta, kilo gaisras*. Sudegė ir garinis malūnas, ir lentpjūvė. Tų pat metų lapkričio 25 d. J. Dranseika prašyme Kauno apskrities savivaldybei teigia pasiryžęs įmonę atstatyti – *atremontuoti apdegusį trobesį, sutvarkyti lentpjūvės apdegusias mašinas ir leisti lentpjūvę veikti, o paskiau sutvarkyti ir įrengti ir garinį malūną.* Prie prašymo pridėtas statybos techniko Stasio Misiūno parengtas atstatymo projektas ir paprašyta leisti vykdyti *atstatymo-atremontavimo darbus*. Apskrities statybos komisija, pareikalavusi, kad ugniasienė būtų išmūryta virš lentpjūvės ir malūno stogo, leidimą išdavė, o Prekybos departamentas 1937 m. sausio 30 d. patvirtino. Tų pat metų kovo mėnesį lentpjūvė jau veikė[113]. Malūno-lentpjūvės situacija kelio Babtai–Kaunas ir Nevėžio atžvilgiu ir kapitalinių sienų padėtis nepakito, bet naujasis įmonės projektas nuo 1923 m. projekto gerokai skiriasi.

Visų pirma lentpjūvės-malūno pastatas, kurio gaisro pažeistas sienas teko nugriauti, pažemėjo: vietoj dviejų aukštų tapo vienaukščiu su palėpe, iš trijų patalpų (gaterio, malūno ir tuščios) liko tik dvi pirmosios. Pagrindinio fasado antrasis aukštas tapo frontonu su trimis langais (vidurinis – imitacija). Fasade – dveji vartai (platūs skliautiniai gaterio ir siauresni malūno). Abipus malūno vartų – po langą, o gaterio dalyje,

* 1939 m. liepos 1 d. rašte (*LCVA*, f. 388, ap. 3a, b. 2166, l. 8.) J. Dranseika teigia, kad įmonė sudegė 1934 m. Kadangi 1936 m. gaisras abejonių nekelia, matyt, tai korektūros klaida. *Aut. pastaba.*

[113] *LCVA*, f. 388, ap. 2a, b. 360 ir b. 2166, l. 8, 16, 17.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

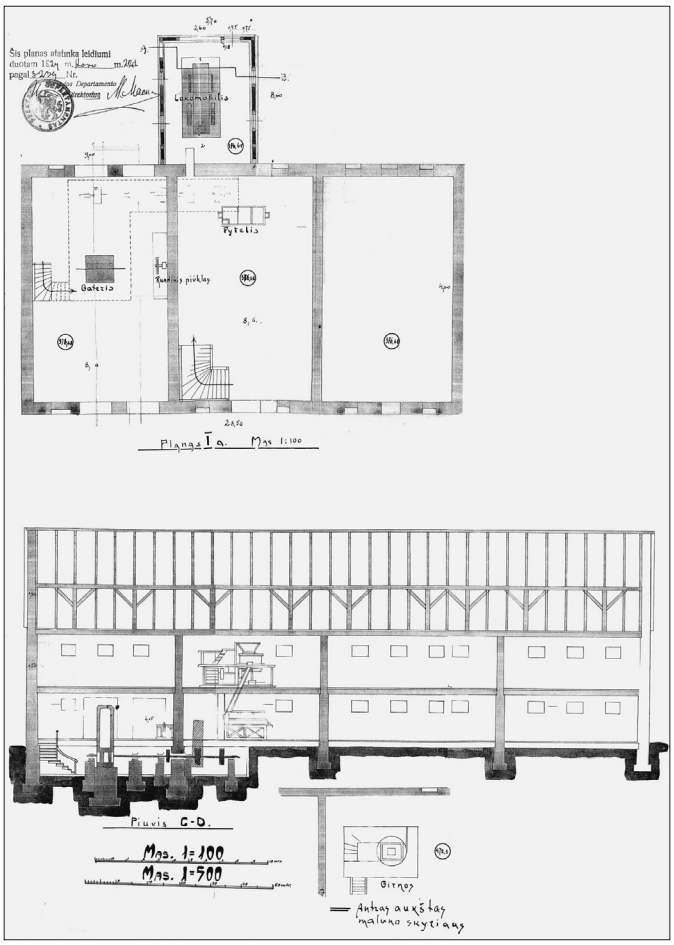

Įmonės pirmojo aukšto planas ir išilginis pjūvis C–D pagal 1924 m. brėžinį

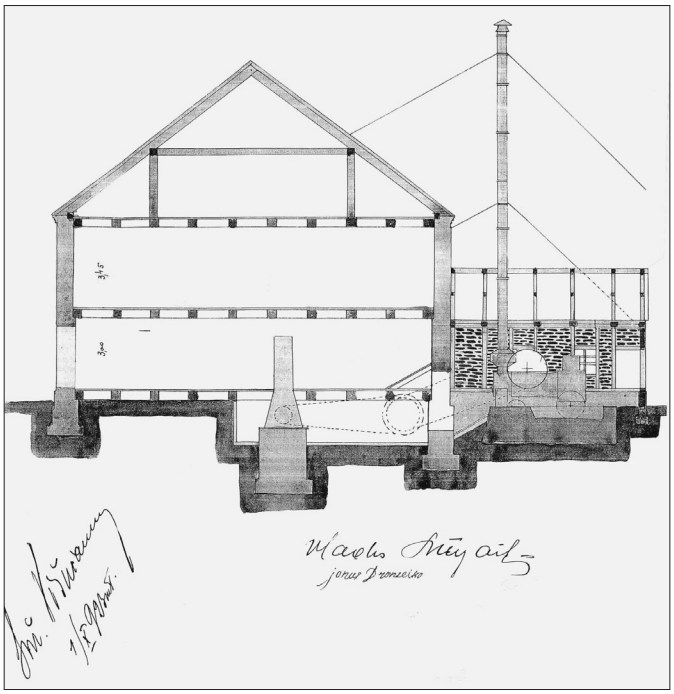

Įmonės skersinis pjūvis

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

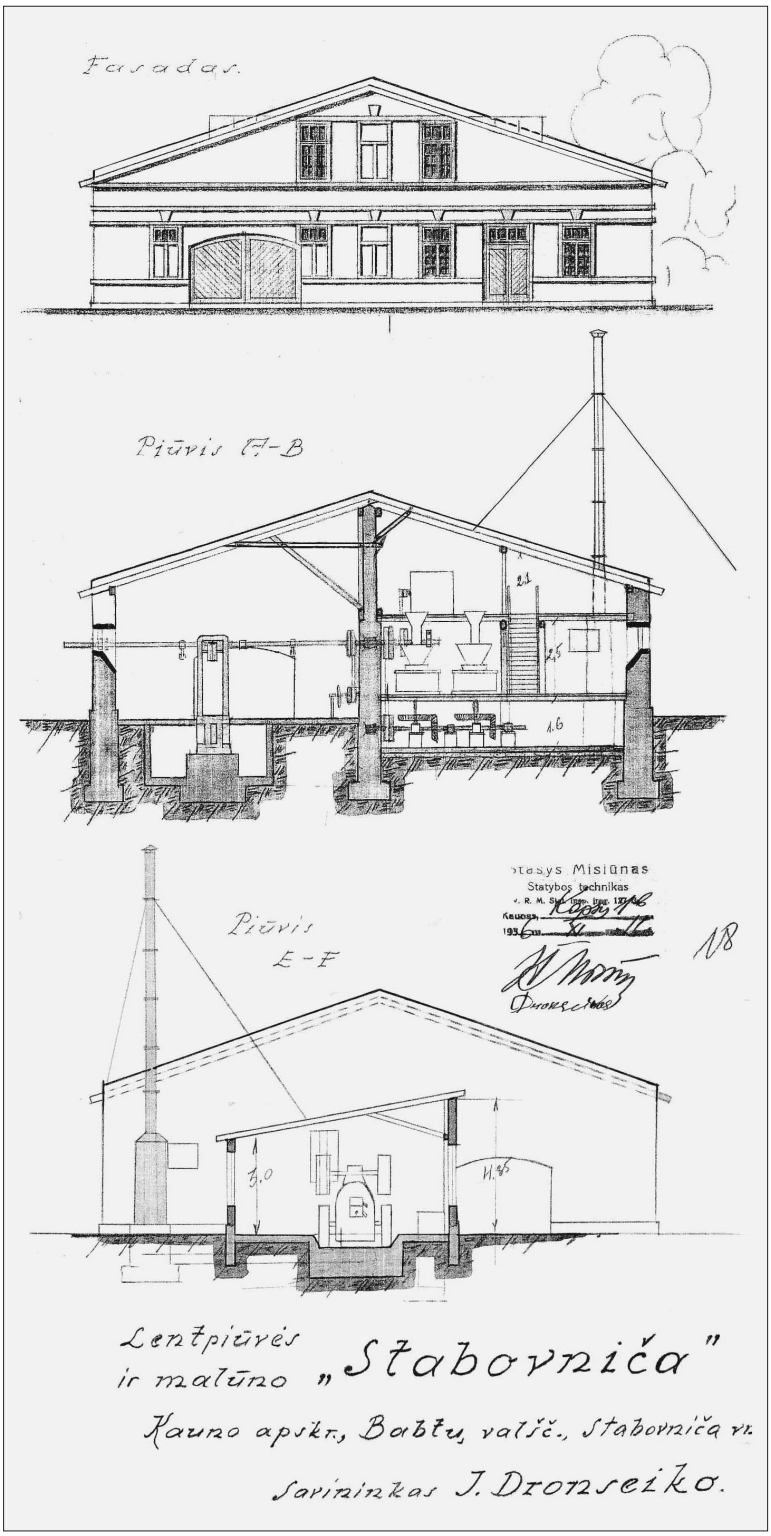

1936 m. įmonės projekto fragmentas

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

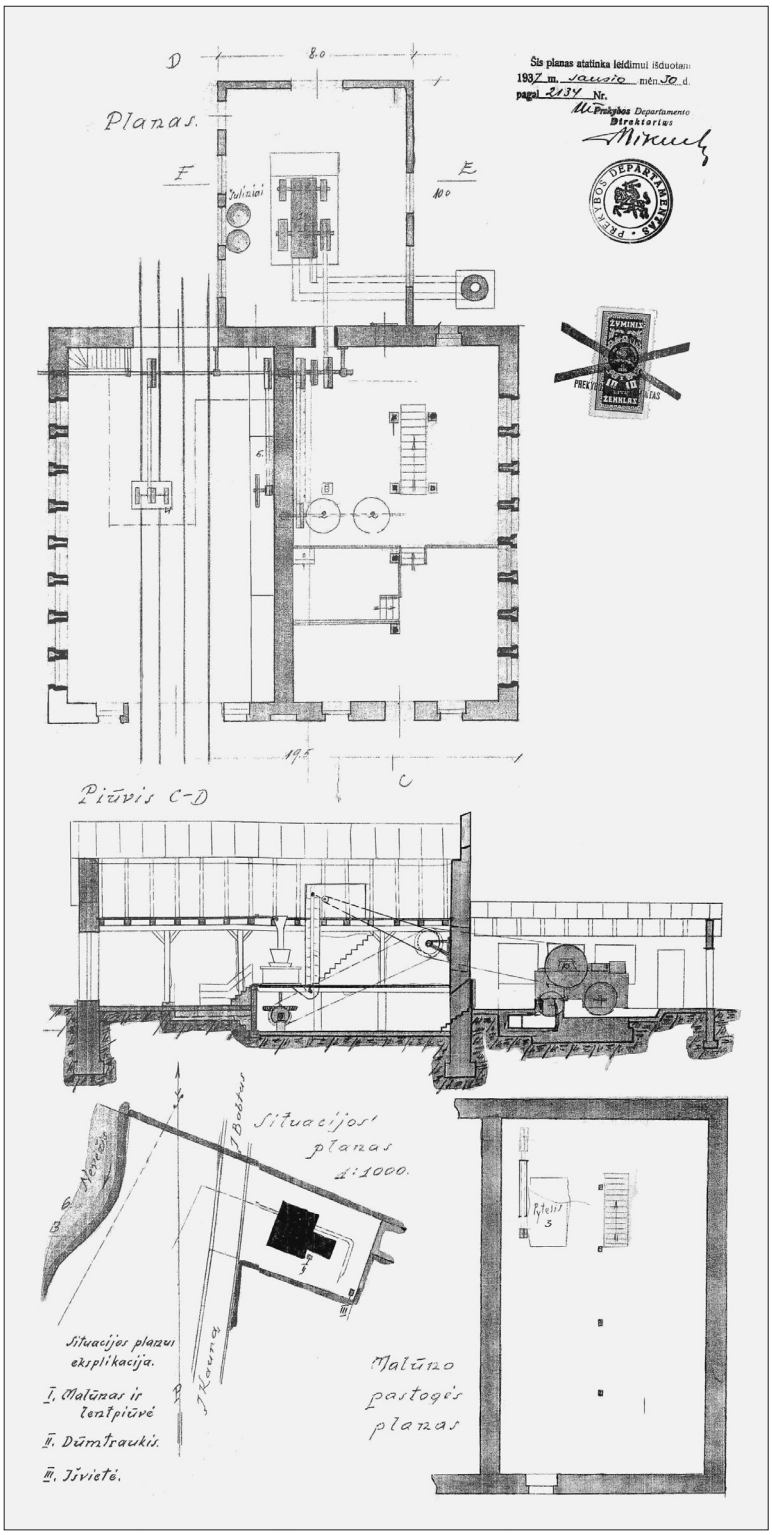

1936 m. įmonės projekto fragmentas:
C–D pjūvis, situacija ir pastogės planas

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

taip pat abipus vartų, tik tokių pat langų imitacija su įstiklinta viršutine dalimi. Fasado centre – lango imitacija. Stogas skardinis. Apskritai fasadas palieka stilingo pramoninio pastato įspūdį.

Gateris ir apskritas pjūklas palikti tose pat vietose kaip ir 1923 m. projekte, tik dabar parodyti dveji geležinkeliuko bėgiai.

Malūne dvejos girnos įrengtos pirmame aukšte ant pakylos. Po ja įrengta transmisija, palėpėje – grūdų piltuvai ir piklius.

Katilinė padidinta iki 8 x 10 m matmenų, turi dvejas duris, 5 langus, dengta vienšlaičiu stogu. Dūmtraukis ant betoninio pamato pastatytas lauke. Lentpjūvės atliekomis kūrenamas 40 AG lokomobilis „Lanz“ suko visus malūno ir lentpjūvės įrenginius per diržines pavaras, tik girnų verpstės sukamos per kampinių krumpliaračių poras. Pagrindinė transmisija pritvirtinta palubėje ant gembių prie šoninės sienos. Transmisijos galas pravertas per visą lentpjūvės patalpą ir iškištas per sieną į lauką (sienose, per kurias praverta transmisijos ašis, įrengti guoliai).

Kiekvieną įrenginį buvo galima atjungti atskirai, nestabdant lokomobilio.

Po gaisro malūnas kurį laiką neturėjo pikliaus. Savininkas net buvo gavęs Prekybos departamento tokio turinio įspėjimą:

Gautomis žiniomis yra nusiskundimų, kad Tamstos malūnas netinkamai mala ir neturi pikliavojimui girnų. Departamentas siūlo Tamstai savo įmonę tinkamai sutvarkyti. To nepadarius, bus duotas leidimas pastatyti toje apylinkėje antrą malūną[114].

Dėl šio projekto J. Dranseika turėjo daug rūpesčių. 1939 m. gegužės 2 d. atvykęs technikos inspektorius pareiškė pastabų dėl įmonės techninės būklės, o svarbiausia – pareikalavo per mėnesį iškirsti 14 langų, kurie numatyti projekte, o neįstatyti. J. Dranseika finansų ministrui aiškino, kad nesusipratimas įvyko dėl projekto autoriaus S. Misiūno neatidumo. Išdegusių 14 sijų skyles projekte jis pažymėjo kaip langus. Kadangi jis, kaip savininkas, buvęs labai susirūpinęs *dėl gaisro ir baisios nelaimės ištikimo,* tad vizuodamas projektą klaidos nepastebėjęs. Iškirsti 100 metų senumo storame mūre 14 langų yra techniškai sudėtingas ir brangus dalykas, tektų įmonę net stabdyti. Kita vertus, be tų reikalaujamų langų įmonė jau veikia apie 20 metų. Malūnininkas prašė langų iškirtimą atidėti metams[115]. Iš tikrųjų projekte nurodyta 16 langų – projektuotojas padidino patalpos apšviestumą pagal reikalavimus, išdėstytus Statybos įstatyme. Natūroje matome, kad tų langų nebeteko nei išreikalauti, nei įrengti, matyt, dėl krašto politinių pokyčių.

Kaip baigėsi ši istorija ir kaip dirbo įmonė iki didžiųjų APK sukrėtimų, duomenų nerasta. Mūsų dienas pasiekė tik apniokotas pastatas, kurį apžiūrėjome 2016 m. sausio 16 d.

Buvusi įmonė sunkiai prieinama ir fotografuojama – apžėlusi krūmais, apstatyta priestatais, dalis sienų kiemo pusėje išgriauta. Prie gatvės išlikusios sovietmečiu suręstos konstrukcijos, naudotos kaip tiltinis kranas rąstams į lentpjūvę gabenti.

Pagrindinio fasado vaizdas skiriasi net nuo 1937 m. projekto, pavyzdžiui, frontone daugiau langų. Pirmame aukšte išlikusios dvivėrės dvisluoksnės, deja, jau nebe originalios, durys. Varčios pa-

[114] *Ten pat*, l. 5.
[115] *Ten pat*, l. 16.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

Vaizdas nuo kelio pusės

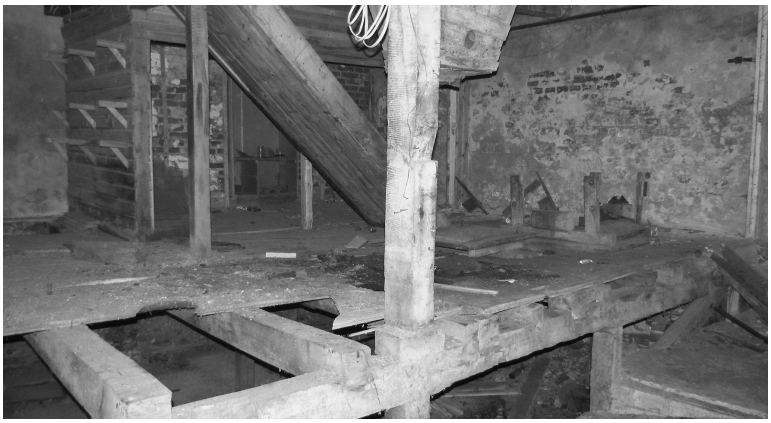

Malūno vidaus vaizdas

Grūdų piltuvas (apačioje kairėje)
Girnų viršutinė pusė.
2015 m. E. J. Morkūno nuotraukos

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

puoštos „eglute“ sukaltomis lentelėmis. Abipus durų ir kitur išlikę dideli langai su dviem varčiomis po 10 stiklų. Lentpjūvės vartai abiejuose fasaduose išlikę pagal 1937 m. projektą. Pastatas sumūrytas iš senovinių gabaritų raudonų plytų, tinkuotas iš lauko ir vidaus. Plytų matmenys: 34 × 14 × 7 cm. Patalpos visur prišnerkštos, užgriozdintos išlaužtomis sijomis, lentomis.

Maža likę malūno pėdsakų. Grindys išplėštos, bandytos keisti kitokiomis. Matyti maišų pakėlimo mechanizmo fragmentai, pastogėje – piltuvas su pertvara. Pirmame aukšte išlikęs viršutinis girnakmenis. Metalo vagys išlupę jo trišakį, bet neįveikę triragio ir girnų žiedų. Girnų skersmuo 128 cm, anga grūdams (*prapiestė*) 37 cm, storis 32 cm.

Lentpjūvės lubos ir grindys daug kur ištrupėjusios. Likę tik gaterio ir jo velenų pamatai, pjuvenų duobės.

Taigi tik tiek teliko iš buvusio draudžiamųjų grūdų sandėlio, karčemos ir J. Dranseikos lentpjūvės-malūno.

Balio Meižio motorinis malūnas Stankūnų dvare

LCVA saugoma byla *Meižio B. Stankūnų dvare Vandžiogalos valsč. motorinis malūnas*[116].

Balys Meižys, Stankūnų dvaro savininkas, 1930 m. kreipėsi į Kauno apskrities statybos komisiją, prašydamas leidimo statyti malūną[117]. Tų pat metų kovo 28 d. komisija nusprendė neprieštarauti, o balandžio 10 d. finansų ministras Juozas Tūbelis ir Prekybos departamento direktorius Jonas Norkaitis leido įmonei veikti.

Malūnas aprašomas iš šios bylos brėžinio *Meižio B. STANKŪNŲ dvare Vandžiogalos valsčiaus ukio malūno pastatymo projektas*[118].

Malūnas numatytas vieškelio Kaunas–Vandžiogala dešinėje pusėje, prie keliuko, vedančio į Stankūnų dvarą (nuo vieškelio 1 100 m, nuo keliuko – 50 m).

Motoro sukamame malūne nurodomos tiktai dvejos girnos.

Malūnas ir motorinės priestatas stačiakampio plano. Pastatai griáutinės sandaros ir vienas nuo kito atskirti ugniasiene, išvesta virš stogo, kaip tuo metu buvo reikalaujama. Malūnas ir motorinė vieno aukšto su ertikine 1,5 m aukščio pastoge. Stogas dvišlaitis, cinkuotos skardos.

Motorinės ilgis 6,00 m, o plotis – 4,50 m; įėjimas iš galo, vartų plotis 1,40 m. Vartų aukštis, kaip ir durų atidarymo kryptis, kuri labai svarbi sprogimo atveju, neparodyti. Šoninėse sienose po 2 × 1 m dydžio 12 stiklų langą. Priešais vartus – laiptai su posūkiu, laiptų plotis 0,9 m. Motorinės aukštis 3 m, ertikio sienų – 1,5 m, o bendras pastogės – 3 m. Pastogėje du 2 × 0,50 m dydžio langai. Per pastogę išvestas variklio dujų išmetamasis kaminas apie 2 m virš stogo. Įėjus į motorinę, dešinėje ant masyvaus pagrindo stovi 25 AG motoras[119] stačiu cilindru, 1,6 m skersmens smagračiu ir 0,5 m skersmens skriemuliu.

Malūno patalpa šiek tiek didesnė – 7,0 m ilgio ir 6 m pločio. Langai analogiški motorinės ir pastogės langams. Malūno durys iš galo, jų aukštis nenurodytas, o plotis 1,20 m. Laiptai į malūno ertikinę pastogę tokie kaip ir

[116] *LCVA*, f. 388, ap. 2a, b. 1377.
[117] *LCVA*, f. 388, ap. 2a, b. 1377, l. 6.
[118] *Ten pat*, l. 7.
[119] *Ten pat*, l. 5.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

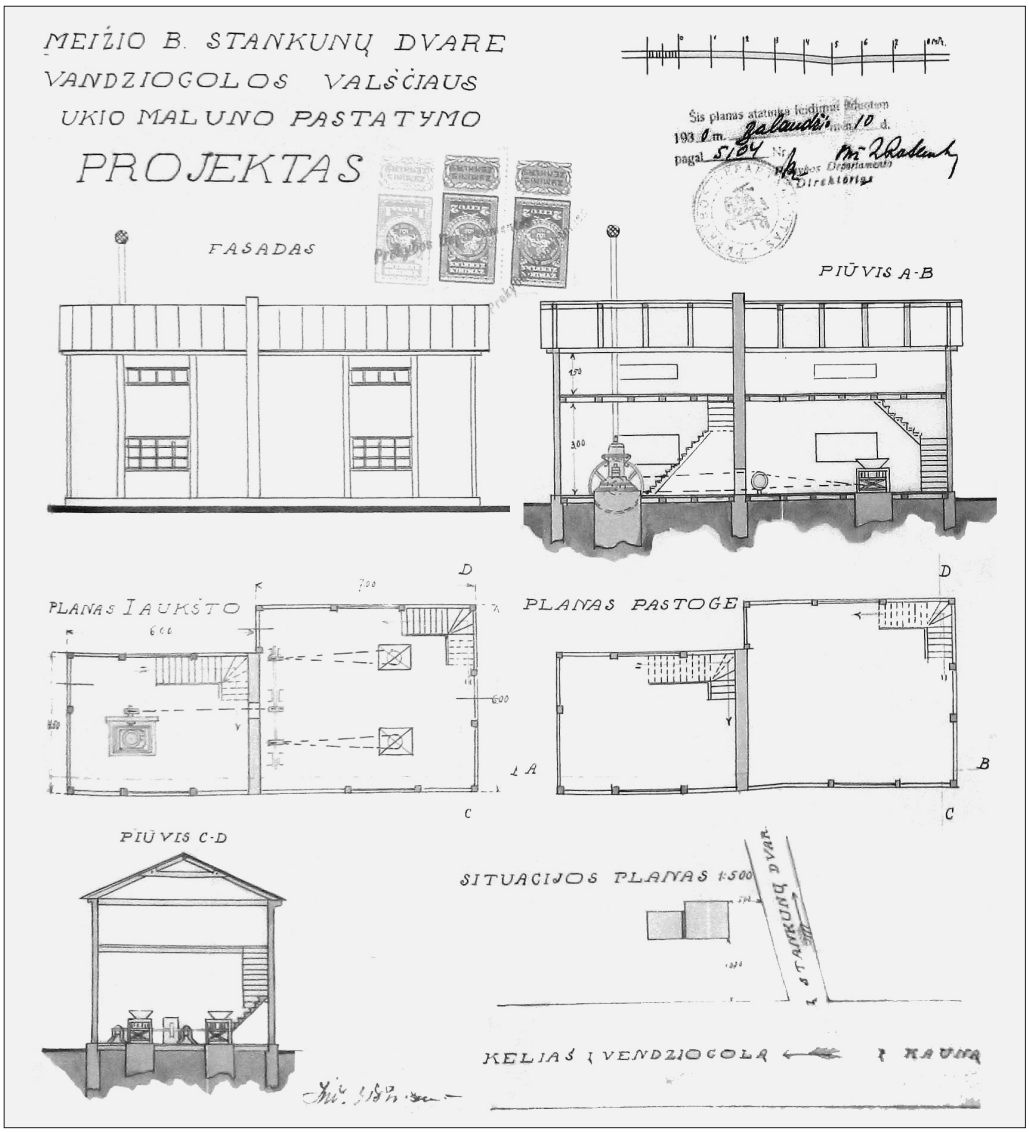

B. Meižio malūno projektas. Atskiri brėžinio elementai sukeisti vietomis atsižvelgiant į knygos formatą

motorinėje, tik laiptų posūkis truputį kitame aukštyje. Ugniasienė 0,4 m storio ir 6,5 m aukščio, neskaitant pamato. Jos apačioje padaryta 0,7 m aukščio ir 0,45 m pločio anga diržinei pavarai. Prie grindų tvirtinta ir pagrindinė diržinės pavaros ašis (tvirtinimas nedetalizuotas). Ašis guli trijuose guoliuose, jos ilgis 3,8 m, turi 3 skriemulius. Varantysis skriemulys, gaunantis sūkius nuo motoro, yra viduryje, o varomieji – ašies galuose.

Girnos įrengtos ant masyvaus pagrindo, jų skersmuo 0,6 m. Virš girnų piltuvas. Kaip jis pripildomas grūdų, kam naudojama pastogė – neparodyta (paprastai joje būna įrengti piltuvai).

Malūne, kuris vadintas ūkišku, vadinasi, visų pirma aptarnavo dvarą, dirbo tarnautojas ir du darbininkai. Metinė gamyba – 5 000 cnt miltų, sunaudojama 3 t naftos.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

Hugo Maltkės motorinis malūnas Maleikoniuose

Malūnas pažymėtas topografiniuose žemėlapiuose[120], jo koordinatės pagal „Google“ – 55.198527 ir 23.825814.

Malūno padėtis 2015 m. aprašyta EJM apžiūrėjus ir iš fotonuotraukų.

Beveik kubo formos, dviejų aukštų su ertikiu, dvišlaičiu, skarda dengtu stogu malūnas stovi šalia Kunionių gyvenvietės, kelio Kunioniai–Kampai kairėje pusėje, fasadu atgręžtas į kelią.

Visos pirmojo aukšto malūno sienos iš 4 betoninių gabalų, kuriuos riboja mediniai šulai. Antrojo ir trečiojo aukšto sienos – griáutinės, apkaltos gulsčiomis įlaiduotomis lentomis. Pirmojo ir antrojo aukštų laiptų nebėra, perdangos gerokai apardytos.

Vakariniame šone yra vartų ir vieno gulsčio lango angos. Virš pirmojo aukšto – 6 angos. Viena didelė anga užtaisyta, joje išlikęs lango apvadas. Virš antrojo aukšto, nuo vieškelio pusės, yra priestatėlis (stoginukas) maišams į viršų užkelti. Jis griautinis, apkaltas įlaiduotomis lentomis, dvišlaičiu skardiniu stogu; pakeliamos dviejų varčių grindys. Vėjalentės dengtos skarda ir papuoštos skardinėmis rožytėmis. Stogelio šlaitus jungia skarda su iškirpta 1931 metų data.

Pietinio fasado nemažoje pirmojo aukšto patalpoje – motorinėje stovėjo variklis – sienoje tarp malūno ir motorinės išlikusios diržinės pavaros angos. Motorinės sienos vidinėje pusėje matyti raudonų plytų mūro liekanos. Perdangos ir stogo nebeliko, patalpa priaugusi krūmų.

Šiaurinio fasado skydas apkaltas stačiomis įlaiduotomis lentomis. Sienoje, kaip ir vakariniame fasade, didelių matmenų anga, o skyde dvi didelės stačiakampės angos.

Pastogėje matomos plokščiasiečio liekanos. Tai rodytų, kad malūne buvo valcai. Iš išlikusių pamatų galima spręsti, kad malūne buvo trys girnų stovai. Iš pamatų prie priešingos sienos spėtina, kad buvo papildoma transmisija kruopinei ir valcams.

Surasta archyvinė byla[121] hipotezes patvirtina. Kadangi įmonės buvo statomos griežtai pagal planą, galima įsivaizduoti, kaip šis malūnas atrodė.

Malūnas buvo suprojektuotas už 50 metrų į rytus nuo kelio. Pastato dydis – 9,40 × 9,0 m. Už malūno rytų link numatyta 11 × 4,5 m dydžio vienaukštė mūrinė motorinė, šalia – patalpa klientams.

Malūno pirmasis aukštas ir motorinė gelžbetoniniai. Tai patvirtina ir pridedamas aktas[122]. Brėžinyje nurodyta, kaip armuotos sienos. Pirmojo aukšto perdenginys medinis. Antrasis ir ertikinis aukštai mediniai, apkalti stačiomis lentomis. Pirmojo aukšto aukštis 3,20 m, antrojo – 3,20 m, ertikinės dalies – 1,50 m.

Stogas keturšlaitis, dengtas skarda, jo aukštis 3,8 m.

Pirmajame aukšte vartai ir du langai, antrame aukšte – du langai. Visi keturi langai devynstikliai. Ertikinėje pastogėje trys šešiastikliai langai (keista, kodėl čia tiek šviesos). Šioje dalyje įrengtas maišų pakėlimo stoginukas su vartais sienoje. Ir stoginukas, ir malūno stogo forma originalūs. Motorinėje 5 šešiastikliai langai, vienerios durys. Dvišlaitis stogas dengtas skarda.

[120] 1937 m. lietuviškame žemėlapyje 1505 Vilkija – Vandžiogala.

[121] Malkės Hugo Malakonių k., Josvainių vls., Kėdainių apskr., statomo malūno planas, *LCVA*, f. 388, ap. 2ª, b. 1671.

[122] *Ten pat*, l. 7.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

Malūno vaizdas nuo pietryčių

Malūno šiaurinis fasadas

Stoginuko vaizdas iš apačios

Stoginuko fragmentas su data.
2015 m. E. J. Morkūno nuotraukos

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

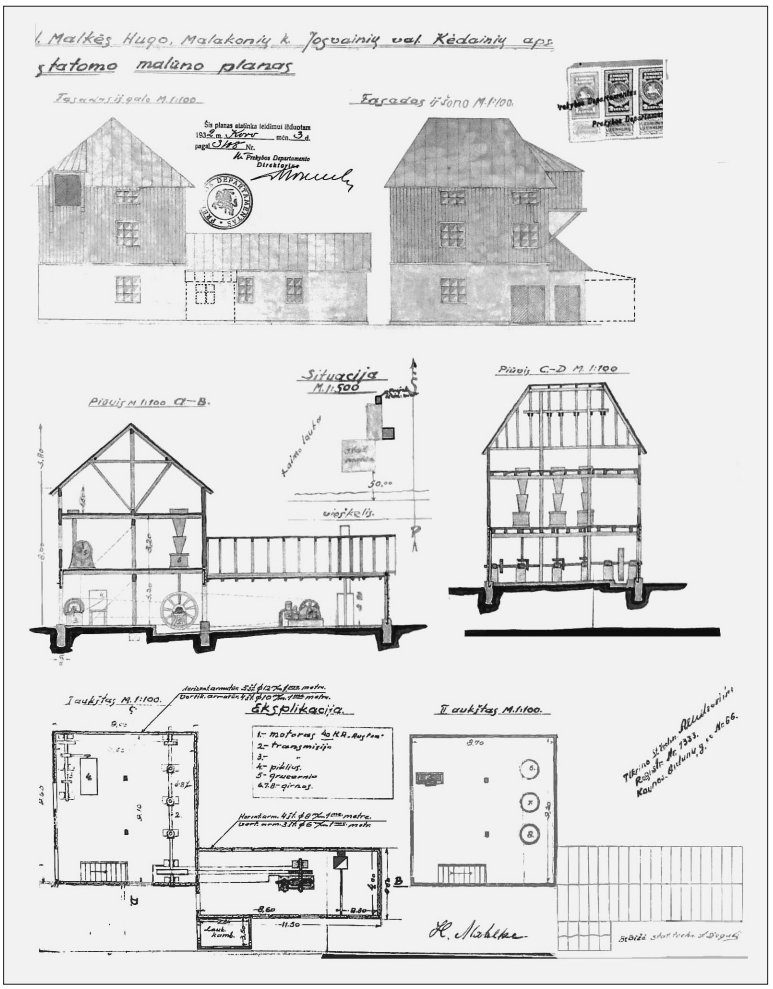

Hugo Malkės motorinio malūno projektas

Motorinėje stovi 40 AG „Ruston“ firmos motoras, suka trejas girnas, piklių ir kruopinę. Malūno pirmajame aukšte palei sieną nuo motorinės pusės 3 girnų stovai ir pagrindinė transmisija. Palei priešingą sieną – mažoji (pagalbinė) transmisija, sukanti piklių ir antrajame aukšte esančią kruopinę. Pagrindinės transmisijos ašis šešių atramų guoliuose, pagalbinės – dviejų. Atstumas tarp ašių – 6,80 m, abi jos guli 1,0 m aukštyje nuo grindų. Motoro sūkiai perduodami diržine pavara; varančiojo skriemulio skersmuo 1,5 m, o varomojo, ant pagrindinės transmisijos ašies, – 2,12 m (po juo – 0,80 m gylio iškasa). Visų girnakmenių skersmenys 1,0 m, sukimosi greičiai vienodi, visos girnos sukamos per kampinių krumpliaračių poras.

Projektas turi reikiamus antspaudus, parašus ir žyminius ženklus.

Anketoje „Klausiamas lapas“[123] pažymima, kad malūną 1931 m. stato vienas savininkas. Leidimas statybai išduotas 1932 m. kovo 3 d., išeitų, kad malūnas buvo pastatytas anksčiau nei gautas leidimas.

Truputį kitaip malūno statybos istoriją pasakoja vietos gyventojai[124].

[123] *Ten pat*, l. 14.

[124] Pranciškos Petrauskienės, gim. 1938 m., pasakojimas, užrašytas 2016 01 16.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

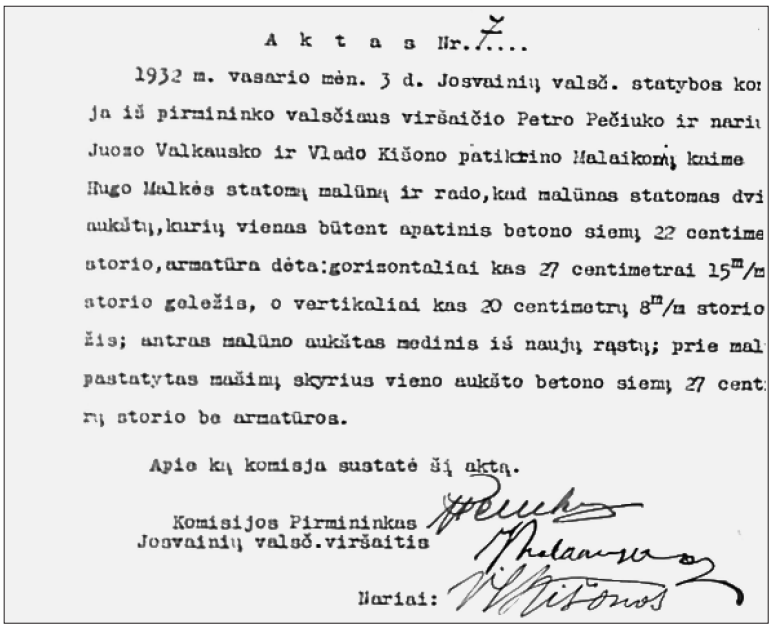

A k t a s Nr. 7....

1932 m. vasario mėn. 3 d. Josvainių valsč. statybos ko
ja iš pirmininko valsčiaus viršaičio Petro Pečiuko ir nari
Juozo Valkausko ir Vlado Kišono patikrino Malaikonių kaime
Hugo Malkės statomą malūną ir rado, kad malūnas statomas dvi
aukštų, kurių vienas būtent apatinis betono siemų 22 centime
atorio, armatūra dėta: gorizontaliai kas 27 centimetrai 15^{m}/m
atorio geležis, o vertikaliai kas 20 centimetrų 8^{m}/m storio
žis; antras malūno aukštas medinis iš naujų rąstų; prie mal
pastatytas mašinų skyrius vieno aukšto betono siemų 27 cent
rų storio be armatūros.

Apie ką komisja sustatė šį aktą.

Komisijos Pirmininkas
Josvainių valsč. viršaitis

Nariai:

Malūno statybos tikrinimo aktas

Jie sako, kad malūno statybai vadovavo *okietys*, visiems kaimo gyventojams jis paskirstė pareigas ir pavedė reikiamus atlikti darbus, atseit malūną statėsi visas kaimas. Iš dokumentų matyti, kad Hugo Malkė buvo vienintelis savininkas.

Palyginę projekto duomenis su vaizdu *in situ* matome, kad malūnas buvo plečiamas, pertvarkytas į plokščiasietį. Ar tai padaryta prieš karą, ar nacių okupacijos metais, ar po karo – neaišku. Po karo malūnas dar dirbo – malė kolūkio javus. Kai buvo nugyventas, malė tik žmonėms. Ir tai tik kol ūkio sandėly buvo pastatyta grūdų kapoklė. Įrengimai iš malūno buvo išvežti, o metalu „pasirūpino" vagišiai.

Vikūnų garo malūnas

Buvusio motorinio Vikūnų malūno apytikrės koordinatės pagal 1:25 000 žemėlapį ir „Google" žemėlapį 55,149558 ir 23,798257[125].

Vienintelio pateikėjo duomenimis, Panevėžiuko dvaro Vilkėnų malūnininko sūnus po PPK Vikūnuose pastatė garo malūną[126]. Sunku dabar pasakyti, ar tai Otono Arkiso, ar kito malūnininko sūnus. Gal pateikėjas jį painioja su Otono Arkiso sūnumi Arturu, kuris laikė motorinį malūną Panevėžiuke?

Malūnas stovėjo senosios kaimo sodybvietės pietinėje dalyje, prie kelio į Bajėnų ir Vilkėnų vandens malūnus, taigi su jais konkuravo.

Baigiamosios pastabos

1918 m. atkūrus Lietuvos valstybę, jau veikiantiems malūnams verslo leidimai buvo išduodami gana lengvai. Vėliau reikalavimai griežtėjo, o prižiūrintis aparatas pūtėsi. Kartais leidimo veikti išdavimas būdavo nepagrįstai vilkinamas.

Laikas į malūnų verslą nešė naujoves. Vandens malūnuose sukimo ratus keitė turbinos (Maleikonių, Labūnavos

[125] Lapas 414, Panevėžiukas, 1:25 000, *Kar. Štabo Karo Topografijos Skyriaus 1937 m. leidinys*, 1935 m. rekognoskavimas.

[126] Mykolas Urniežius, gim. 1892 m., gyv. Kėdainių r. Graužių k. Užrašė E. J. Morkūnas 1971 m.

© VšĮ „Versmės" leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

įmonėse jos paprastai būdavo Rygos darbo). Kadangi malūnai vasarą ir žiemą stokodavo vandens, papildomai imta statyti motorus (Labūnava).

Garo malūnus pradėjo keisti motoriniai. Dyzelinių variklių sukami malūnai atsirado Vandžiogaloje (Gorelikų), Panevėžiuke (A. Arkiso), Stankūnuose (B. Meižio) ir kitur. Tačiau ir naftą naudoją savininkai negalėjo būti ramūs. Prasidėjus APK, Lietuva nebuvo garantuota, kad be sutrikimų galės apsirūpinti skystuoju kuru, tad pradėjo kaupti atsargas, taupyti. Dyzelinas (gazolinas) pradėtas limituoti, jis buvo skiriamas tik miltų gamybai. Lentas pjauti buvo raginama garu (Ch. Gorelikienės atvejis).

Užtat garo katilai, kuriuos iš malūnų stūmė vidaus degimo varikliai, buvo nepamainomi lentpjūvėse ir įmonėse, kur buvo apdorojama mediena ir malama. Mat jose buvo kūrenama gamybos atliekomis – pjuvenomis, atraižomis, lentgaliais ir pan. (J. Dranseikos įmonė Stabaunyčiuje, O. Keidanskio Vandžiogaloje). Tiesa, lokomobiliai kėlė gaisro pavojų, ši aplinkybė buvo naudojama konkurencinėje kovoje (skundai prieš Keidanskio garo įmonę Vandžiogaloje).

Valdžia rūpinosi, kad gamybiniai pajėgumai veiktų ekonomiškai, nebūtų nereikalingos konkurencijos. Veiklos leidime paprastai būdavo sąlyga, kad nesikeistų pajėgumas ar įrengimų skaičius, kad įmonėms pakaktų darbo. Dėl to įsteigti naują įmonę būdavo nelengva.

Tiriamame plote neužfiksuota žiaurios konkurencinės kovos – padegimų, malūnų nuplovimų (nebent gaisras Stabaunyčiuje). Tačiau ekonominė kova vyko. Vos tik nutraukus Vandžiogalos dvaro nuomos sutartį, nutrūko ir T. Goreliko sutartis dėl malūno, kuris buvo įkurtas dvaro svirne. Dvarą išsinuomojo O. Keidanskis ir M. Labunskis. Tas sandėris panaikino T. Goreliko malūną. Ch. Gorelikienei statant naują malūną, irgi neapsieita be trukdžių. Prisiminkime sunkumus įsigyjant nustatytą kiekį dyzelinio kuro. Dokumentai rodo vietinės administracijos blaškymąsi – tai Ošerio malūno užtenka gyventojams aptarnauti, tai reikia skirti kuro Ch. Gorelikienės malūnui, nes didelės eilės O. Keidanskio malūne.

Mašinų firmų, amžiaus nustatyti nepavyko. Žinoma, kad Valterio Birkholco firma iš Rytprūsių pristatydavo naudotus garo katilus. Iš Rygos būdavo atsivežama vandens turbinų. Nepavyko rasti nė vieno garo katilo žurnalo, nors jie buvo privalomi.

Malūno technikos asortimentas nebuvo itin didelis – 1–2 girnos, piklius, valcai, kruopinės, spintinė milo vėlimo įranga. Išimtį sudarė tik Vandžiogalos malūnai.

Lentpjūvės buvo aprūpintos gateriais – daugiapjūklėmis staklėmis lentoms ir sijoms pjauti. Dar būdavo obliavimo staklių ir staklių su apskritais pjūklais.

XX a. pradžioje daugumos malūnų savininkai ar nuomininkai buvo žydai (I. Fainas, O. Keidanskis, Gorelikai). Vėliau ėmė stiprėti lietuvių pozicijos (J. Dranseika, B. Meižys).

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Babtai“ (vyr. redaktorius ir sudarytojas *Damijonas Šniukas*).

Straipsnio kalbos redaktorė *Vida Kasparavičienė*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.

Straipsnis vertintas ne mažiau kaip dviejų mokslininkų ekspertų.

Straipsnio priedai skelbiami atskirai tam skirtuose leidinio skyriuose:
1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet kokiu būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis tekstas, kurio nuorašas patvirtintas nustatyta tvarka, internete nuolat skelbiamas nuo 2017 08 02.